

Tarih Dergisi

Turkish Journal of History

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Bulgaristan'ı Savaşa Zorlamak: Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuzey Makedonya Harekâtı (1914-1915)

Forcing Bulgaria Into War: North Macedonia Operation of the Ottoman Special Organization (Teşkilât-ı Mahsusa) (1914-1915)

Murat Aydoğdu¹

¹ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu makale Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında meydana gelen yakınlaşmanın bir yansıması olarak Teşkilat-ı Mahsusa'nın İç Makedon Devrimci Örgütü ile Kuzey Makedonya'da Sırp yönetimine karşı giriştiği ortak harekâtın zeminini, amaçlarını, safhalarını ve neticelerini açıklığa kavuşturmayı hedeflemektedir. Araştırma neticesinde şu sonuçlara varılmıştır: 1- İlk inittihat ve Terakki erkânı için Bulgarlarla iş birliğinin temel amacı Makedonya'nın muhtariyetini ve Batı Trakya'nın Türkiye'ye iadesini sağlamaktır. 2- Türk-Alman ittifakının ardından Harbiye Nazırı Enver Paşa harekâtın kontrolünü ele almış ve ona Bulgaristan'ı acilen Avusturya ile savaş hâlindeki Sırbistan'a karşı savaşa zorlama ve bölgeye yönelik müstakbel Türk-Bulgar işgaline zemin hazırlama işlevlerini yüklemiştir. 3- Harekâtın ilk safhasında Teşkilat-ı Mahsusa çetelerinin bölge Müslümanlarını Sırp yönetimine karşı kışkırtmaya yönelik propaganda faaliyetleri başarılı olmuş ama bu durum Sırpların Müslüman ahaliye yönelik şiddet kampanyasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca politik tereddütler yaşayan Bulgarlardan beklenen desteği alamayan Türk çeteler Sırp kuvvetlerince kısa sürede etkisiz hâle getirilmiştir. 4- Ortaya çıkan tabloya rağmen Enver Paşa geri adım atmamış, sahaya yeni ve daha kalabalık çeteler sürmüş, Bulgarların daha yakın bir iş birliği tavrı geliştirmesiyle de İç Makedon Devrimci Örgütü ile birlikte son derece etkili operasyonlar yapılabilmektedir. 5- Bu operasyonlar İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'dan daha da uzaklaşmasında önemli rol oynasa da Enver Paşa'nın Bulgaristan'ı acilen savaşa sokma amacının gerçekleşmesine yetmemiştir.

Abstract

This article aims to clarify the grounds, aims, phases and results of the joint operation of Ottoman Special Organisation (OSO) (Teşkilat-ı Mahsusa) with the Internal Macedonian Revolutionary Organization (IMRO) against the Serbian administration in North Macedonia as a reflection of the rapprochement between the Ottoman Empire and Bulgaria after the Balkan Wars. The article basically draws the following conclusions: 1- At the beginning, the main purpose of cooperation with the Bulgarians for the Committee of Union and Progress was to ensure the autonomy of Macedonia and the return of Western Thrace to Turkey. 2- Following the Turkish-German alliance, Enver Pasha, the Minister of War, took control of the operation and assigned it the functions of urgently forcing Bulgaria into war against Serbia, which was at war with Austria, and preparing the ground for a future Turkish-Bulgarian invasion of the region. 3- In the first phase of the operation, the propaganda activities of the OSO gangs to incite the Muslims of the region against the Serbian rule were successful, but this brought about a campaign of violence by the Serbs against the Muslim population. In addition, the Turkish gangs, which did not receive the expected support from the Bulgarians, who were experiencing political hesitations, were neutralized by the Serbian forces in a short time. 4- Despite the situation, Enver Pasha did not back down, he deployed new and larger gangs to the field, and with the Bulgarians developing a closer cooperation attitude, highly effective operations could be carried out together with the IMRO. 5- Although these operations played an important role in further distancing the Entente from Bulgaria, they were not enough to achieve Enver Pasha's goal of bringing Bulgaria into the war urgently.

“ Atıf | Citation: Aydoğdu, Murat. "Bulgaristan'ı savaşa zorlamak: Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuzey Makedonya harekâtı (1914-1915)." *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History* 86 (2025): 210-245. <https://doi.org/10.26650/iutd.1570670>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Aydoğdu, M.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Murat Aydoğdu murat.aydogdu@istanbul.edu.tr

Anahtar Kelimeler

Teşkilat-ı Mahsusa · İç Makedon Devrimci Örgütü · Bulgaristan · Makedonya · Birinci Dünya Savaşı · Türk-Bulgar İttifakı

Keywords

Ottoman Special Organisation · Internal Macedonian Revolutionary Organisation · Bulgaria · Macedonia · First World War · Turkish-Bulgarian Alliance

Extended Summary

The First Balkan War resulted in the loss of the last lands of the Ottoman Empire in the Balkans (Albania, Macedonia). But not only that, the whole of Western Thrace and a very important part of Eastern Thrace had also fallen into the hands of Bulgaria. Especially the loss of Edirne and Kırklareli was seen as a disaster among the Muslim subjects of the Empire. However, the fact that Bulgaria, which could not achieve the expected gains from the First Balkan War, entered into a conflict with its former allies Serbia and Greece in order to force a new partition in the Balkans and was additionally attacked by Romania, was perceived as an opportunity by the Ottoman-Islamic public opinion to at least take back Edirne and Kırklareli from the Bulgarians. The Ottoman army, mobilised especially with the efforts of Enver Bey, recaptured Edirne, Kırklareli and Dimetoka from the Bulgarians on 21-23 July 1913 almost without encountering any resistance.

Signed on 10 August 1913, the Treaty of Bucharest ended the war between Bulgaria and the other Balkan states. With this treaty, the Bulgarians had to say goodbye, at least for the time being, to their dream of possessing Macedonia, while they had to cede Dobrudja to Romania. The most unacceptable loss for the Bulgarians was North Macedonia. According to the compromise they had reached with the Serbs before the Balkan Wars and under the guarantee of the Russians, most of North Macedonia would belong to Bulgaria if the war was won. However, the Serbs, who actually fought the Ottoman armies in North Macedonia during the war and occupied the region step by step, did not comply with this agreement and annexed the region, while Russia did not react to this. For the Bulgarians, who had been fighting for the autonomy of North Macedonia or its annexation to Bulgaria for a very long time, especially through the Internal Macedonian Revolutionary Organisation (IMRO), by resorting to terrorist methods against the Ottoman administration and the Muslim population, this was a real devastation. In the words of British Foreign Secretary Edward Grey, the Bulgaria was 'sore, injured and despoiled of what she believed belonged to her' and 'any future Balkan peace was impossible as long as the Treaty of Bucharest remained'.

However, the Bulgarians, realising that it would not be possible even in the distant future to fight against the Serbs, Greeks and Romanians at the same time, considered it necessary to achieve their ambitions gradually and in stages. In order to achieve these ambitions, they also found it necessary to form an alliance with the Ottomans and to obtain at least the neutrality of the Romanians.

The Bulgarian government was initially very keen and in a hurry to establish an alliance with the Ottoman Empire. So much so that the Sublime Porte was encouraged to conduct the alliance negotiations in parallel with the peace negotiations. As a result, peace was achieved with the Treaty of Constantinople dated 29 September 1913. Eastern Thrace remained with the Turks and Western Thrace with the Bulgarians. In the meantime, the 'Provisional Government of Western Thrace', which had been formed in Western Thrace with the efforts of an irregular force that could be considered as the nucleus of Ottoman Special Organisation (OSO) (Teşkilat-ı Mahsusa) under the leadership of Süleyman Askerî Bey, was to be disbanded. Following the treaty, diplomatic relations between the two countries were re-established.

However, the issue of alliance could not be concluded so quickly. The initial eager attitude of the Bulgarians gave way to a more cautious and procrastinating approach. They stalled the Turkish side by constantly amending their territorial demands. Moreover, despite the Treaty of Constantinople, they displayed an attitude towards the Western Thrace Turks that caused the reaction of the Porte. As a result, they were not in a position to start a war immediately, and the Bulgarian government avoided actions that might arouse suspicion in the Serbian, Greek and Romanian governments.

On the other hand, the leaders of IMRO thought differently from the Bulgarian Government and wanted immediate action, especially for Macedonia. In this direction, they were working to create a ground where they could carry out activities in Macedonia. If the Macedonian Turks, along with the Serbs and Greeks who dominated the region, were to turn against them, their ability to act would be greatly restricted. In this direction, the leaders of IMRO made contact

with the leaders of the Committee of Union and Progress and negotiations were held in Istanbul in October and November 1913. As a result, a compromise was reached on the basis of the autonomy of Macedonia and a protocol was signed. According to the agreement, Western Thrace would be left to the Ottoman Empire if Bulgaria gained an exit to the Aegean Sea via Kavala. The parties confirmed that the Turkish and Bulgarian Macedonian committees were ready to work together for the autonomy of Macedonia by resorting to all legal and illegal methods.

However, it took time for this compromise to be reflected on the field. The reason for this was the cautious and indecisive attitude of the Radoslavov Government. However, Austria's declaration of war against Serbia was seen as an opportunity for IMRO and it was thought that the time for the Macedonian operation had come. Meanwhile, the Turkish side, which had concluded a secret alliance agreement with Germany on 2 August 1914, wanted this operation to be launched immediately in order to bring Bulgaria into the war and thus support the Central Powers. OSO, to which the armed groups that would participate in the operation on behalf of the Turkish side would be affiliated, was officially formed on 4 August 1914. After that, the necessary instructions were given to the Turkish gangs that would participate in the Macedonia operation and their dispatch to Bulgaria began. Turkish and Bulgarian gangs gathered in Ustrumca in August and September and started to enter Serbian Macedonia. The aim was to incite the Muslim and Bulgarian population there to revolt against the Serbian rule in North Macedonia and to sabotage the bridges over the Vardar River in order to break the communication between the Serbs and the Entente states. The propaganda-oriented activities of the Turkish gangs during this period were quite effective. The propaganda in question was supported by the narrative that the Turkish and Bulgarian armies would enter the region in a short time and expel the Serbs from the region. During this period, many Muslims living in Serbian Macedonia were recruited into the organisation. However, the indecisive attitude of the Bulgarian government prevented the IMRO from giving strong support to the Turkish gangs in the region. In the face of the activities of the Turkish gangs, the Serbian administration started to use violent methods against the Muslim population of the region and also neutralised the Turkish gangs in a short period of time. During this period, many Muslim peasants were forced to leave their lands and seek refuge in Bulgaria. Although the Turkish embassy in Sofia objected to the continuation of the operation in the face of this outcome, the Minister of War Enver Pasha, on the contrary, wanted the activities of the Turkish gangs to gain momentum and the Bulgarians to be encouraged. He believed that joint gang activities would encourage the Bulgarian government to enter the war on the side of the Central Powers.

In 1915, new gangs affiliated to OSO were sent to the region. Some of the Muslims who had taken refuge in Bulgarian lands also joined these gangs. The leadership of the IMRO also decided to take a more active stance. The number and intensity of joint actions gradually increased and especially effective acts of sabotage were carried out against railway bridges. The Serbs gradually began to lose the initiative in the region. On 2 April 1915, a mixed Turkish-Bulgarian force of 1000-1500 men, supported by the Austrian Intelligence Service, carried out a large-scale action. In this action, known as the "Valandovo incident", a battalion of Serbian soldiers in Valandovo suffered heavy casualties and the railway bridge near Udovo was blown up. After the incident, the gangs retreated back to Bulgaria.

After the Valandovo incident, the Entente Powers accused the Bulgarian government of supporting the aggressors. The Bulgarian government denied this, but Bulgarian public opinion reacted strongly against the centres that were trying to drag the country into the war. Turkish gangs withdrew from Bulgaria to Turkey. Then the Serbs started a new wave of violence against Muslims in the region. In the following months, the failures of the Entente on the fronts, especially at Gallipoli, were important data for Bulgaria's final decision. The Entente's promises to Bulgaria of gains in Macedonia, Greece and Romania if it joined the war on their side were also more miserly than those of the Central Powers'. Finally, on 6 September 1915, Bulgaria signed treaties of alliance and friendship with Germany and Austria-Hungary, as well as secret military agreements that envisaged Bulgaria's immediate action against Serbia. One of the incentives for the Bulgarians to enter into these treaties was that the Ottoman Empire had agreed to cede to the Bulgarians a piece of territory on the banks of the Maritsa river, including Dimetoka and Karaagac, in a treaty signed on the same day. In October, Bulgaria finally declared war on Serbia, ending its neutral position and taking its place on the side of the Central Powers.

Giriş

Teşkilat-ı Mahsusa'nın (TM) kökenleri ve doğası üzerine uzun zaman önce başlayan tartışmalar devam etmekle birlikte pek çok meselenin az çok açıklığa kavuştuğu söylenebilir. Elimizdeki verilerden biri de şudur: TM ne salt istihbarat odaklı bir örgüt ve ne de Ermenileri katletmek üzere organize edilmiş bir çeteler topluluğuydu. Philip Stoddard öncü çalışmasında TM'nin Batılı tarzda örgütlenmiş, II. Abdülhamit'in kişisel istihbarat sistemiyle (hafiye teşkilatı) çete faaliyetlerini birleştiren yapısına dikkat çekmişti¹. Polat Safi ise konuya yeni pencereler açan doktora tezinde “istihbarat” ve “çete” kavramlarının yanıltıcı çağrışımlarından kurtulup, TM'nin tanımı söz konusu olduğunda bu iki kavrama hangi anlamların yüklenmesi gerektiğine dair kritik değerlendirmelerde bulundu ve teşkilatın, onu ortaya çıkartan tarihsel koşullardan ve üzerine yüklenen işlevlerden kaynaklanan (istihbarattan ziyade) gayrinizami harbe odaklı yapısını belirginleştirdi². Geline nokta TM'nin kökenleri, yapısı ve işlevine dair kısa ama açıklayıcı bir tanım yapmak gerekirse Yücel Yiğit'in değerlendirmelerine müracaat etmek en kestirme yollardan biri olabilir: TM Balkan komitacılarının devlete karşı mücadele yöntemlerinin İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) tarafından alınıp, devleti kurtarmanın bir aracına dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştı. İç isyanlar ve dış müdahaleler sarmalına girmiş zayıf bir devleti kurtarma refleksi, örgütün ikili doğasını da şekillendirmişti. TM “devletin resmî bir organı” olarak istihbarat toplama işlevine sahipken, “İTC'nin en güçlü aparatı” olarak ise kanunlarla kayıtlı olmaksızın gayrinizami harp yürütme işlevine sahipti. TM tipik bir istihbarat servisinden çok bir “özel kuvvetler” birimi gibi çalışmış ve işlevleri de Balkanlar ve Kafkasya'da değişen dinamiklere ve devletin ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermişti³.

TM'ye bağlı çeteler, örgüt tarafından toplanmış ve eğitilmiş düzensiz güçlerle baskın, sabotaj, düşmanı şaşırtma, düşmanın iletişim ağlarını tahrip, casusluk ve takviye gereken yerlere gönderilebilecek mobil müfreze birliklerinin oluşturulması gibi faaliyetlerde bulunmuştu⁴. Bu çetelerin önemli bir işlevi de Osmanlı ordularının düşman topraklarında daha kolay manevralar yapmasına zemin hazırlamaktı⁵. Kuzey Makedonya harekâtında özellikle bu sonuncu işlev ön plandadır. Ayrıca Enver Paşa, Kasım 1914'teki cihat çağrısından çok önce, cihat beyannamesindeki prensiplerin mümkün olan her yerde uygulanması konusunda TM'ye emir vermişti⁶. Nitekim Bulgarlarla müştereken yürütülmüş olmasına rağmen, Kuzey Makedonya harekâtının Eylül-Ekim 1914'te gerçekleşen ilk safhası Türk çetelerin yoğun İttihad-ı İslam propagandasına sahne olmuştur.

Öte yandan genel olarak TM'nin 30 Kasım 1913 tarihinde kurulduğu kabul edilir. Ancak Trablusgarp ve Balkan savaşlarında yürütülen gayrinizami harp faaliyetleri ve özellikle de Batı Trakya'da başında Süleyman Askerî Bey'in bulunduğu milis kuvvetlerin çabasıyla “Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkata-i İslamiyyesi”nin

¹ Philip Hendrick Stoddard, *Teşkilat-ı Mahsusa*, çev. Hediye Lale Birsaygılı, Yarın, İstanbul 2014, s. 13-14.

² Polat Safi, *The Ottoman Special Organization – Teşkilat-ı Mahsusa: An Inquiry Into Its Operational and Administrative Characteristics*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2012; Birinci Dünya Savaşı sırasında istihbarat konusunda merkezi rol Başkumandanlık Karargâhı Askerî İstihbarat Şubesi'ne (2. Şube) aitti. TM'nin istihbarat faaliyetleri ise bir yandan kendi operasyonları için gerekli bilgileri toplamaya, diğer yandan da 2. Şube'nin, diğer pek çok kurumun da katkı sağladığı istihbarat havuzunu beslemeye yönelikti. Polat Safi 2. Şube'nin istihbarat konusundaki merkezi rolünü vurgulamakta öncülük etti. Bkz. Safi, a.g.t., s. 34-63; Mustafa Yeni Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin istihbarat ihtiyacını karşılamak üzere çalışan, merkezinde 2. Şube'nin bulunduğu ve çok çeşitli kurumların dâhil olduğu yapının bir resmini sundu. Bkz. Mustafa Yeni, “Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İstihbarat Topluluğu”, *Türk İstihbarat Tarihi*, ed. İsmail H. Demircioğlu, Ahmet Özcan, Namık Çeçen, Yücel Yiğit, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2024 (birinci basım 2021), s. 637-710; Somer Alp Şimşeker 2. Şube'nin faaliyetlerini detaylandırdı. Bkz. Somer Alp Şimşeker, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İstihbaratı: İlkinci Şube Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul 2022.

³ Yücel Yiğit, “The Teşkilat-ı Mahsusa and World War I”, *Middle East Critique*, XXIII, sayı 2 (2014), s. 159-162.

⁴ Stoddard, a.g.e., s. 75.

⁵ Yiğit, a.g.m., s. 161.

⁶ Stoddard, a.g.e., s. 79.

kurulması⁷ öncül faaliyetler olarak görülür. TM 4 (bazılarına göre 5) Ağustos 1914 tarihinde ise resmî bir birim olarak Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştır. Ancak bu son tarihi TM'nin ilk teşekkül ettiği tarih olarak görenler de vardır⁸. Vahdet Keleşyılmaz ise II. Balkan Savaşı sonrasında varılan Türk-Bulgar mutabakatına bağlı olarak "Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkata-i İslamiyyesi"nin dağıtılmasından sonra Makedonya'nın muhtariyeti için çalışmak üzere İTC ileri gelenleri tarafından 30 Kasım 1913 tarihinde kurdurulan "Türk İhtilal Komitesi"nin (TİK) "TM'nin öncülü, çekirdeği hatta ta kendisi" olduğunu ileri sürmektedir. Keleşyılmaz'a göre "özelde Batı Trakya genelinde ise Balkanlarla ilgili olarak kurulan örgüt, 2 Ağustos 1914 tarihli Türk-Alman ittifakının ardından daha geniş ölçekli faaliyetler için Teşkilat-ı Mahsusa adıyla Harbiye Nezareti bünyesine alınmıştır. Yeni baştan kurulmuş herhangi bir örgüt söz konusu değildir"⁹. Doğrudan bu makalenin konusuyla ilgili olduğundan Keleşyılmaz'ın yaklaşımıyla ilgili birkaç şey söylememiz gerekecektir; TİK'in kuruluşu Makedonya'da Sırlara ve Yunanlılara karşı müşterek bir harekât yürütmek üzere İTC ileri gelenlerinin İç Makedon Devrimci Örgütü (İMDÖ) yetkilileriyle 1913 yılı Eylül-Kasım aylarında İstanbul'da yürüttükleri müzakereler sırasında gerçekleşmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla TİK sahada İMDÖ ile iş birliği yapmak üzere onun müteakibli olarak kurulmuştur. Ancak iş birliğinin sahaya yansımaları TM'nin Harbiye Nezareti'ne bağlanıp tamamen resmî bir hüviyete sahip olduğu 4 Ağustos 1914 tarihinden sonraya kalacaktır ve TM Makedonya'da TİK'in yürütmesi planlanan harekâtı üstlenecektir. Aslında Keleşyılmaz'ın da ifade ettiği gibi bölgesel hedeflere sahip TİK'in yerini artık Türk-Alman ittifakının küresel amaçları doğrultusunda faaliyet yürütmek üzere tasarlanan TM almıştır ve başına da Balkanlar'daki gayrinizami harp faaliyetlerinin başındaki isim olan Süleyman Askerî Bey getirilmiştir. Stoddard'ın ifadesiyle "Osmanlı İmparatorluğu Dünya Savaşı'na girdiği zaman Teşkilat-ı Mahsusa'nın mizacı da değişti. Enver Paşa'ya bizzat bağlı küçük kapalı bir grup olmak yerine yeniden örgütlenerek, Enver'in doğrudan kontrolü altında kalmakla birlikte Harbiye Nezareti içinde yarı kapalı, resmî bir statüye sahip oldu"¹⁰. Sonuç olarak TM fikri ile Trablusgarp savaşına kadar götürülebilecek kimi gayrinizami harp faaliyetleri arasında bağ kurmak olası ise de 4 Ağustos 1914'te resmen Harbiye Nezareti'ne bağlanan örgüt ile gerçek bir organik bağa sahip yapının TİK olduğuna dair yaklaşım oldukça mantıklı gibidir. Ancak bu makalenin bu konuda bundan fazlasını söylemesi mümkün değildir zira odak noktası farklıdır. Öte yandan belirtmek gerekir ki TİK ileride görüleceği üzere (30 Kasım değil) muhtemelen 30 Ekim 1913'te kurulmuştur.

Bu arka plan ışığında şunlar söylenebilir; Balkan Savaşları sonrasında zemin bulan Türk-Bulgar iş birliğinin hedefi Makedonya'nın muhtariyeti olarak belirlenmişti ancak Türk tarafının özel beklentisi Bulgarların Ege denizine alternatif bir çıkış elde etmesi halinde Batı Trakya'yı Türkiye'ye iade etmeleriydi. Kuzey Makedonya özelinde Türk ve Bulgar çetelerinin yapması gereken şey bölgedeki Müslüman ve Bulgar ahaliyi Sırp yönetimine karşı kışkırtmak ve Sırları yıpratmaktır. Ancak harekât Türk-Alman ittifakı sonrasına sarktığından Türk tarafı harekâta daha kapsamlı hedefler doğrultusunda iki yeni amaç ekledi: 1- Bulgaristan'ı derhâl Sırbistan'a karşı savaş açmaya, yani siyasal pozisyonunu belirginleştirmeye zorlamak, 2- Birinci hedefe ulaşıldığı takdirde Türk ve Bulgar ordularınca gerçekleştirilmesi tasarlanan bölgeye yönelik askerî harekât için zemin hazırlamak. Kısacası bu operasyon bir bütün olarak Osmanlı otoritelerinin dış politik hedeflerinin

⁷ Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatı ve Süleyman Askerî Bey'in bu meseledeki rolü için bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 62-93; H. Bülent Demirbaş, *Batı Trakya Sorunu*, Arba Yayınları, İstanbul 1996, s. 24-57; Nurettin Şimşek, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askerî Bey: Hayatı, Siyasi ve Askerî Faaliyetleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 62-114; Yücel Yiğit, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın İlk Başkanı Süleyman Askerî Bey'in Portresi", *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, sayı 22 (2015), s. 71-73; Yücel Yiğit, "II. Balkan Savaşı'nda Süleyman Askerî Bey", *Balkan Tarihi I*, ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, Ankara 2016, s. 366-374; Süleyman Tekir, *Süleyman Askerî Bey: Teşkilat-ı Mahsusa'nın İlk Başkanı*, Kronik Kitap, İstanbul 2022, s. 147-189.

⁸ Mesela 31 Ağustos 1913'te Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkata-i İslamiyyesi'nin kurulmasıyla sonuçlanan Batı Trakya harekâtının TM tarafından yapıldığına dair Cemal Paşa'nın ifadeleri Tevfik Bıyıklıoğlu tarafından TM'de görev almış isimlerden Fuat Balkan ve Teğmen Lütfi Süman'ın beyanlarına dayanılarak reddedilmiş ve Bıyıklıoğlu TM'nin kuruluş tarihini 5 Ağustos 1914 olarak kabul etmiştir. Bkz. Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 88-89.

⁹ Vahdet Keleşyılmaz, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal", *Türkler Ansiklopedisi*, XIII, 316-320.

¹⁰ Stoddard, *a.g.e.*, s. 75.

bir aracıydı. Öte yandan belki de bu operasyonun teşkilat tarihindeki özel yeri yabancı bir gayrinizami harp örgütüyle (İMDÖ) müştereken yürütülmüş olmasıdır. İlginçtir ki söz konusu örgüt kısa zaman önce Balkanlarda Osmanlı otoritesine karşı verdiği mücadelede benimsediği eylem biçimleriyle TM'nin kurulmasına ve şekillenmesine de büyük ölçüde ilham vermişti.

Makalenin konusu olan harekât bugüne dek (bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla) hiçbir akademik çalışmada doğrudan ele alınmamıştır. TM'yi bir bütün olarak ele alan çalışmalar ise genel olarak teşkilatın Arap coğrafyasında ya da sömürge durumundaki İslam topraklarında yürüttüğü faaliyetlere odaklanmış, Makedonya harekâtını ya tamamen göz ardı etmiş ya da sadece böyle bir harekâtın mevcudiyetine değinmekle yetinmiştir. Tevfik Bıyıklıoğlu bir istisna olarak az da olsa bu harekâttan bahsetmiştir;

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun ele aldığı geniş kapsamlı çalışmasında Standford J. Shaw TM'nin kuruluşu ve ilk faaliyetlerinden bahsettiği bölümde teşkilatın Güneydoğu Avrupa'daki faaliyetlerine sadece bir sayfa ayırmış ve Makedonya harekâtından hiç bahsetmemiştir¹¹. Philip H. Stoddard, 1914 yılı Ağustos ve Ekim ayları arasında teşkilatın eylemlerinin büyük oranda Mısır, Hindistan, Suriye ve Irak'a yönlendiğini söylerken¹² örnek faaliyet incelemelerinde de Makedonya harekâtına hiç değinmemiştir¹³. Hâlbuki Makedonya harekâtının ilk safhası tam da bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Polat Safi tezinde İTC-İMDÖ mutabakatına yer vererek bunu TM'nin barış dönemi aktiviteleri ile savaş dönemi aktivitelerini birbirine bağlayan olayların son zinciri olarak tanımlamıştır. Makedonya harekâtına katılacak TM çete reislerine Süleyman Askerî Bey tarafından verilen talimatı Dünya Savaşı sırasında değişik coğrafyalarda faaliyet yürütecek TM mensuplarına verilen görevlerin küçük bir örneği olarak nitelendirmiş¹⁴ ama bizzat operasyonu söz konusu etmemiştir. Ahmet Tetik'in çok büyük oranda ATASE arşivi belgelerinden faydalananak kaleme aldığı *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-i Şarkıyye Dairesi) Tarihi* adlı hacimli eserin 1914-1916 yıllarının incelendiği birinci cildinin "Ek Bilgiler" kısmında Makedonya harekâtının Yunanistan ayağından sorumlu Fuat Balkan'ın raporu aktarılmakla beraber özgün metinde Makedonya harekâtının ne Yunanistan ne de Sırbistan ayağından hiç bahsedilmemiş olması ilginçtir¹⁵. Gönül Güneş de "Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri" başlıklı makalesinde örgütün Tarblusgarp, Bingazi, Mısır, Irak, Lübnan, Suriye, Hindistan ve Rusya'daki faaliyetlerinden bahsetmiş ama Makedonya harekâtını göz ardı etmiştir¹⁶. Bir istisna olarak Tevfik Bıyıklıoğlu *Trakya'da Milli Mücadele* isimli eserinin birinci cildinde Kuzey Makedonya harekâtına toplamda bir sayfa kadar değinir. Ancak bu değini çok yüzeysel olması bir yana pek çok hata da barındırır¹⁷.

Bu girişten sonra özellikle belirtmek gerekir ki makale bir örgüt olarak TM'yi merkeze alan ya da örgüte dair herhangi teorik bir soruya cevap arayan bir çalışma olarak tasarlanmamıştır. Makalenin amacı Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında meydana gelen yakınlaşmanın bir yansıması

¹¹Standford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu I: Savaşa Giriş*, çev. Beyza Sümer Aydaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 334.

¹²Stoddard, a.g.e., s. 80-81.

¹³Stoddard, a.g.e., s. 97-152.

¹⁴Safi, a.g.t., s. 157-158.

¹⁵Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi I: 1914-1916*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

¹⁶Gönül Güneş, "Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIX, sayı 85 (2013), s. 101-130.

¹⁷Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 90-92; Bıyıklıoğlu Bulgar Makedon Komitesi olarak adlandırdığı İMDÖ temsilcileriyle harekâtın esaslarına dair müzakereleri Süleyman Askerî Bey'in yürüttüğünü söyler. Ancak bizzat Talat ve Cemal Beyler tarafından yürütülen İTC-İMDÖ ittifak müzakerelerinden bahsetmez. Operasyonu yürütmek üzere kurulan örgütün Türk Batı Trakya Komitesi olduğunu söylerken Türk İhtilal Komitesi'ni anmaz. Harekâtın eylem kısmıyla ilgili olarak ise sadece bu harekâtın son eylemi olan Valondovo hadisesinden bahseder. Ancak bu hadisenin Bulgar komitecilerinden Filipov ile birlikte Çolak İbrahim Bey tarafından Nevrekop'tan hareketle 500 kişiyle gerçekleştirildiği ve Valondovo köprüsünün yıkıldığına dair verdiği bilgiler doğru değildir. Bu makalenin ilgili kısımlarında görüleceği üzere Ustrumca'dan hareket eden 1000-1200 kadar Türk ve Bulgar gerillanın gerçekleştirdiği operasyonda Valondovo köprüsünü imha etme hedefi gerçekleştirilememiştir. Bıyıklıoğlu'nun bu operasyonun Bulgarları İtilaf kuvvetlerinden daha da uzaklaştırdığına dair tespiti ise doğrudur ancak Bulgarların Merkez devletler yanında savaşa girmesine yol açan hadiseler arasında sayılabileceğine dair ifadeleri tartışmaya açıktır. Zira tereddütlü tavrını sürdüren Bulgar Hükümeti bu olaydan ancak altı ay sonra savaşa girme kararı almıştır ve bu kararda başlıca amil tarafların savaş sonrası için Bulgaristan'a vaatlerinin karşılaştırılması olmuştur.

olarak TM'nin İMDÖ ile Kuzey Makedonya'da Sırp yönetimine karşı giriştiği ortak harekâtın zeminini, amaçlarını, safhalarını ve neticelerini açıklığa kavuşturmaktadır.

Makalenin temel kaynaklarına gelince; Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde Hariciye Nezareti Sofya Sefareti ve Siyasi fonlarında yer alan yayımlanmamış belgeler ve yine Ahmet Tetik tarafından yayına hazırlanan *Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914)* isimli eserde yer alan arşiv belgeleri harekâtın siyasi boyutu ve sonuçları hakkında başlıca kaynaklardır. Talat Paşa'nın en yakınındaki isimlerden sayılan Arif Cemil (Denker)'in *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa* başlığıyla yayımlanmış olan anılarında harekâta dair bir hayli detay mevcuttur. Fethi Alikoç tarafından yayımlanan *Balkan Komitacılarından Behçet Ziya Vardar'ın 1914 Makedonya Hatıratı (Hatıratın Hatırlattıkları-2014)* adlı eser makalenin en önemli kaynaklarından birisidir. Bugüne dek çok fazla rağbet görmemiş olan eser Kuzey Makedonya harekâtında katılan çete reislerinden Yahya Kaptan'ın yakın arkadaşı olan ve yaşamını Kuzey Makedonya'da sürdürürken harekâta içeriden destek veren Behçet Ziya Vardar'ın o günlere dair notlarını ve Yahya Kaptan ile yazışmalarını içermektedir. Kuzey Makedonya harekâtına katılan tüm çete reislerinin amiri durumunda bulunan ve Sırp kuvvetleri tarafından 1914 Ekim ayında pusuya düşürüldüğünde intiharı seçen Mehmet Ali Bey'in üzerinde Sırplarca bulunan o zamanki Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbolat Bey'e hitaben yazılmış mektubun İngilizce tercümelerinin yanı sıra konuya dair başkaca detayları da içeren ve propaganda amaçlı yazıldıkları belli olan R.A. Reiss'in *The Comitadji Question in Southern Serbia* ve Stojan M. Protic'in Sırpça'dan İngilizce'ye tercüme edilmiş *The Aspirations of Bulgaria* adlı eserleri son derece önemlidir. İMDÖ'nün harekât sırasında Türklerle iş birliğini koordine etmek üzere görevlendirdiği isimlerden olan Kotse Tsipuşev'in *19 Години въ Сръбските Затвори-Спомени* [Sırp Cezaevlerinde 19 Yıl – Anılar] isimli eserinde de önemli detayla mevcuttur. Bulgar Meclisi'nde milletvekili olan ve Makedonya harekâtına katılan TM çetelerinin Bulgaristan'daki ihtiyaçlarından sorumlu bulunan Celal Perin'e ait *Nevrekoplu Celal Bey'in Hatıraları: Batı Trakya'nın Bitmeyen Çilesi* başlığıyla yayımlanmış hatıralarda harekâta dair az da olsa önemli değiniler bulunmaktadır. Yahya Kaptan'ın eniştesi Şükrü Uras'ın *Yahya Kaptan* başlığıyla yayımladığı biyografik eser önemli hatalar barındırmasına ve tarihsel arka plan zaafına rağmen Yahya Kaptan'ın harekât sırasındaki aktiviteleri konusunda karşılaştırma yapma imkânı sağlamaktadır. Makedonya'da müşterek harekât için İTC-İMDÖ arasında yürütülen müzakereler ve alınan kararlar konusunda büyük oranda Mehmet Hacısalıhoğlu'nun *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu* adlı eserinden ve Tetsuya Sahara'nın "The Bulgaro-Ottoman Anti-Serbian Activities After The Balkan Wars, With Documents Recently Found At The Turkish Military Archive" başlıklı makalesinden faydalanılmıştır. Dragişa İ. Ketzoyeviç'in "Рушење" мостова на Вардару — једна дипломатска превара 1914 ["Vardar'daki Köprülerin 'Yıkılması'- 1914'te Diplomatik Bir Sahtekarlık"], Dimitar Minchev'in "The Gallipoli Operation and Bulgarians' Entry Into the War", Dmitar Tasić'in "Gallipoli Campaign of 1915 and Serbia- Correlations, Significance and Implications" adlı makaleleri de konumuza dair önemli veriler içermektedir.

1. İkinci Balkan Savaşı Sonrasında Osmanlı ve Bulgaristan

Birinci Balkan Savaşı Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da sahip olduğu son toprakların da elinden çıkmasıyla sonuçlandı. Arnavutluk, Makedonya ve Ege adaları terk edilirken Batı Trakya da Bulgarlara bırakılıyordu. Ancak Kâmil Paşa Hükümeti'nin Midye-Enez hattına kadar Doğu Trakya'nın terkinde kabullenmesi İttihatçıları harekete geçirdi ve 23 Ocak 1913'te Enver Paşa'nın öncülüğünde Babıali'yi basarak hükümeti devirdiler. Edirne ve Kırklareli'yi kurtarma fikriyle motive olan İttihatçılar sadarete kendileriyle iş birliği yapacağını düşündükleri Mahmut Şevket Paşa'yı getirdiler. Ne var ki yeni hükümetin çabaları da durumu değiştirmeye yetmedi ve 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'yla Edirne ve Kırklareli Bulgarlara bırakıldı. Ancak Birinci Balkan Savaşı'ndan beklediği kazanımları elde edemeyen Bulgaristan'ın Balkanlarda yeni bir

paylaşımı zorlamak için dünkü müttefikleri Sırbistan ve Yunanistanla çatışmaya girmesi, bunlara ilave olarak Romanya'nın da saldırısına uğraması Osmanlı-İslam kamuoyunda en azından bu iki şehrin geri alınması için bir fırsat olarak algılandı. Bu arada Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran 1913'te bir suikast sonucu öldürüldü ve yerine İttihatçı sadrazam Sait Halim Paşa geçti. Böylece İttihatçılar büyük bir hareket serbestisi kazanmış oluyordu. Bulgarların diğer Balkan devletleriyle mücadeleye odaklanmasından yararlanan Osmanlı ordusu 21-23 Temmuz'da neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmaksızın Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'yı geri aldı.

Öte yandan resmen Bulgaristan'a bırakılmış olan Batı Trakya'da Süleyman Askerî Bey'in liderliğindeki gayrinizami kuvvetlerin çabasıyla "Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkata-i İslamiyyesi" tesis edildi. Bu, savunucuları arasında başta Enver Bey'in geldiği "gayrinizami kuvvetlerle özel harekât" yaklaşımını teyit eden bir gelişmeydi.

10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması Bulgaristan ile diğer Balkan devletleri arasında savaşı sona erdirdi. Bu antlaşma ile Bulgarlar Makedonya'ya sahip olma hayallerine en azından o an için veda ederlerken Dobruca'yı da Romanya'ya bırakmak zorunda kaldılar. Bulgarlar açısından en kabul edilemez kayıp Kuzey Makedonya idi. Balkan Savaşları öncesi Sırplarla vardıkları ve Rusların garantisi altında bulunan uzlaşya göre Kuzey Makedonya'nın büyük bölümü savaş kazanıldığı takdirde Bulgaristan'ın olacaktı. Ancak savaş sırasında Kuzey Makedonya'da Osmanlı ordularıyla bilfiil savaşı ve bölgeyi adım adım işgal eden Sırp bu mutabakata uymayarak bölgeyi ilhak etmişler, Rusya ise buna karşı herhangi bir tepki vermemişti. Çok uzun zamandan beri Kuzey Makedonya'nın özerkliği ya da Bulgaristan'a bağlanması için özellikle İMDÖ vasıtasıyla Osmanlı yönetimine ve Müslüman halka karşı terör yöntemlerine de başvurarak mücadele eden Bulgarlar için bu gerçek bir yıkımdı. İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'in ifadesiyle Bulgarlar "öfkeli, yaralı ve kendilerine ait olduğuna inandıklarından mahrum kalmış" durumdaydılar ve Bükreş Antlaşması var olduğu sürece gelecekte bir Balkan barışı imkânsızdı¹⁸. Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal Bey'in göreve başladıktan kısa süre sonra kaleme aldığı bir rapor da Bulgarların yarasının ancak söz konusu topraklara sahip olmakla kapanabileceğini vurguluyor ve bu emellerine ulaşabilmek için izleyecekleri yol haritasına dair önemli veriler sunuyordu. Rapora göre aynı anda hem Sırlara ve Yunanlara, hem de Romenlere karşı mücadeleye girişmeyi olanaksız gören Bulgarlar, öncelikle Osmanlılarla ittifak kurmayı ve Romenlerin de en azından tarafsızlığını elde etmeyi gerekli buluyorlardı. Diğer taraftan Sırp ve Yunanlar gelecekteki bir Bulgar saldırısı karşısında ve Bükreş Antlaşması'nın ayakta kalabilmesi için birbirlerine destek olmaları gerektiğinin farkındaydılar. Bu dengeler içerisinde mevcut Bulgar Hükümeti Avusturya'ya yakın durma eğilimindeyken Sırp da Ruslardan uzaklaşmama niyetindeydiler¹⁹.

Bulgar Hükümeti Osmanlı Devleti ile bir ittifak kurma konusunda başlangıçta oldukça istekli ve aceleciydi. Öyle ki ittifak görüşmelerinin barış görüşmeleriyle paralel yürütülmesi için Babıali teşvik edildi²⁰. Neticede 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile barış sağlandı; Doğu Trakya Türklerde, Batı Trakya ise Bulgarlarda kalıyordu. Bu arada "Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkata-i İslamiyyesi" de dağıtılacaktı. Antlaşmanın akabinde iki ülke arasında diplomatik münasebetler yeniden tesis edildi. İstanbul Hükümeti iki ülke arasındaki ilişkilerin hassasiyetine uygun bir isim olarak İTC Genel Sekreteri Ali Fethi (Okyar) Bey'i 13 Ekim 1913 tarihinde Sofya'ya sefir tayin ederken²¹ askerî ateşe olarak da Mustafa Kemal (Atatürk) Bey'i görevlendirdi.

¹⁸David Sheperd, *Relations Between Yugoslavia and Bulgaria, 1918-1941*, Durham University, Master of Arts Thesis in History, Durham 1968, s. 21. (<http://etheses.dur.ac.uk/9932>, Erişim: 27.08.2024)

¹⁹Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914), yay. haz. Ahmet Tetik, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 242-244.

²⁰Cemal Paşa, *Hatıralar*, haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 65.

²¹Ali Fethi (Okyar) Bey'in 1913-1917 yılları arasında yürüttüğü Sofya Sefirliği görevi sırasındaki faaliyetleri için bkz. Fatih Mehmet Sancaktar, "Ali Fethi (Okyar) Bey'in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1913-Aralık 1917)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII, sayı 81 (2011), s. 577-602.

Ne var ki ittifak konusu bu denli hızlı sonuca ulaşamadı. Bulgarların başlangıçtaki istekli tutumları yerini zamanla daha temkinli ve ağırdan alan bir yaklaşıma bıraktı. Toprak konusundaki taleplerini sürekli tadil ederek Türk tarafını oyaladılar. Üstelik İstanbul Antlaşması'na rağmen Batı Trakya Türklerine karşı Babıali'nin tepkisine sebep olan bir tutum sergilediler²². Sofya Hükümeti kısa vadede Balkanlarda yeni savaşa girişmenin risklerini göz önüne alarak Sırp, Yunan ve Romen hükümetlerinde şüphe uyandırabilecek hareketlerden kaçınılmaktaydı. Mesela Bulgar çeteleri Makedonya'dan tamamen geri çekilmişti ve sadece bazı propaganda faaliyetleriyle iktifa ediliyordu²³.

Diğer yandan İMDÖ ileri gelenleri Bulgar Hükümeti'nin aksine, özellikle Makedonya için hemen harekete geçme taraftarıydılar. Bu doğrultuda Makedonya'da faaliyet yürütebilecekleri bir zemin oluşturabilmek adına kendi bağımsız çalışmalarını yürütmekteydiler²⁴. Bölgeye hâkim olan Sırpların ve Yunanların yanı sıra Makedonya Türklerinin de kendi aleyhlerinde olması hareket kabiliyetlerini büyük ölçüde sekteye uğrattığından, Türklerle iş birliği yapmanın yollarını ararlarken²⁵ Arnavutları da yanlarına çekmeye çalıştılar²⁶. Zamanla Radoslavov Hükümeti, resmi bir anlaşma yapmaksızın Türkleri ittifak konusunda tatmin etmenin bir yolu olarak İMDÖ'yü kullanabileceğini fark etti ve Tetsuya Sahara'ya bakılırsa İMDÖ ile iş birliğini Bulgaristan ile fiili bir askeri ittifak olarak algılayan İTC bu oltaya geldi. Ne var ki Bulgar Hükümeti de bu oyunda başrol verdiği İMDÖ'ye askerî ve diplomatik faaliyetlerinde geniş serbesti tanımak durumunda kaldı²⁷.

2. Muhtar Makedonya İçin İMDÖ-İTC Uzlaşısı

Öte taraftan İttihatçı liderler de Balkan Savaşları'ndaki kayıpları kısmen de olsa telafi etme peşindeydiler. Özellikle Batı Trakya'nın ve Ege adalarının bir kısmının geri alınması gündemdeki yerini koruyordu. Bu noktada, Türk-Bulgar diplomatik münasebetleri henüz tesis edilmemişken, İMDÖ'nün ileri gelen iki ismi Aleksandır Protogerov ve Todor Aleksandrov, hazırladıkları bir ittifak projesini İTC erkânına iletmek üzere eski Osmanlı yargıçlarından Anton Dimitrov'un aracılığına başvurdular²⁸. Teklif, Makedonya'nın Sırp ve Yunan idaresinden kurtarılacak muhtar hale getirilmesi konusunda verecekleri destek karşılığında ve eğer Bulgaristan Kavala bölgesinden Ege denizine alternatif bir çıkış elde edebilirse, Batı Trakya'nın Türklere iadesini içeriyordu²⁹. Dimitrov İstanbul'a gelerek 15 Eylül 1913'te Talat Bey'le bağlantı kurdu ve müzakere için

²²Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 66-69.

²³*Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 226.

²⁴Dimitar Minchev, "The Gallipoli Operation and Bulgarians' Entry Into the War", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, XIV, 2015/1-2, sayı 27-28 (2016), s. 23-24.

²⁵Fuat Balkan, *Komitacı: BJK'nın Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, haz. Turgut Güner, Güner Yayınları, İstanbul 2008, s. 25.

²⁶Minchev, *a.g.m.*, s. 24.

²⁷Tetsuya Sahara, "The Bulgaro-Ottoman Anti-Serbian Activities After The Balkan Wars, With Documents Recently Found At The Turkish Military Archive", *The Balkan Wars 1912/1913: New Views And Interpretations*, ed. Srdjan Rudic, Miljan Milkic, The Institute of History, Belgrad 2013, s. 394.

²⁸Sahara, *a.g.m.*, s. 396.

²⁹Balkan, *a.g.e.*, s. 26.

³⁰Sahara, *a.g.m.*, s. 396; Mehmet Hacısalıhoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020, s. 417; Fuat Balkan ise anlaşmaya giden süreçte ilk temasın eski Bulgar mebuslarından ve İMDÖ temsilcisi Dimitir Açkov ile Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal Bey arasında gerçekleştiğini ileri sürer. Buna göre Mustafa Kemal Bey'e müracaat eden Açkov Sırp Kara El ve Yunan Etniki Eterya komitelerine karşı bir Bulgar-Türk ortak teşkilatıyla mücadeleye girişmeyi önerir. Mustafa Kemal Bey'in Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya ilettiği bu öneri müzakereye değer bulunur. Komitacı Pavel Şatev, İstanbul Bulgar Hastanesi doktorlarından (Georgi) Nikolov ve Makedonyalı subaylardan Miralay (Nikola Todorov) Jekov İstanbul'a gelerek Süleyman Askerî Bey, Erkân-ı Harbiye İstihbarat Dairesi Müdürü Binbaşı Seyfi Bey, Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Aziz (Akyürek) Bey, İttihat Terakki Genel Merkezi üyelerinden Bahattin Şakir, Mithat Şükrü ve Küçük Talat (Muşkara) Beylerle konuyu müzakere ederler. Sonuçta uzlaşya varılır. Buna göre Türkler Bulgar-Makedonya Komitesi ile birlikte çalışarak Sırbistan ve Yunanistan'a karşı Bulgar davasına destek verirken Bulgarlar da Yunanistan'a karşı Türk davasına destek verecek, Mesta-Struma arasındaki Kavala Yunanlılardan kurtarılıp Bulgarlarca elde edilirse Batı Trakya da Bulgarlar tarafından Türklere teslim edilecektir. İttihat ve Terakki Genel Merkezi anlaşmayı onaylar ve Süleyman Askerî Bey de Muhacirin Müdür-i Umumiyesi'nden alınarak kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'nın başına getirilir. Bkz. Balkan, *a.g.e.*, s. 25-26; Ancak Tetsuya Sahara'nın da ortaya koyduğu gibi bu anlatı sorunlu gözükmemektedir zira iki örgüt arasındaki ilişkinin Mustafa Kemal Bey'in Sofya'ya atanmasından önce başladığı ortadadır. Dahası Mustafa Kemal Bey'in yazışmalarında bu konuya dair hiçbir iz

olumlu yanıt aldı³⁰. İMDÖ Boris Minçev ve Dionisiy Kandilarov'u müzakereci olarak İstanbul'a gönderdi³¹. Müzakerelere Türk tarafı adına katılan isimler ise Talat, Cemal, Mehmet Ali ve Bekir Beyler olacaktı³².

Bugarların projeyi Makedonya'nın muhtariyeti temeline oturtmaları, muhtemelen bölgenin doğrudan Bulgaristan'a bağlanmasını o an için olanaksız görmelerindendi. Zaten bölgedeki yoğun Müslüman-Türk nüfus da göz önüne alındığında, ilk aşamada Sırlara ve Yunanlara karşı Türk iş birliğini elde edebilmenin tek yolu herhâlde buydu. İttihatçılar açısından bakıldığında da, Batı Trakya üzerine yaptıkları hesapların yanı sıra Makedonya Müslümanlarının şu veya bu Balkan devletinin idaresi altında değil, Muhtar Makedonya'nın eşit vatandaşları olarak yaşamalarını sağlamak şüphesiz önemliydi.

Talat Bey'in başkanlığında 12 Ekim'de İMDÖ temsilcileriyle yapılan ilk toplantıda gelecekteki sınırlar ve Makedonya'nın yönetim şekli ele alındı. Ertesi gün Cemal Bey'in başkanlık ettiği toplantıda ise gelecekte Makedonya'da Türk-Bulgar ilişkileri ile Ohri, Debre, Kırçova ve Tikveş'te Sırp yönetimine karşı başlatılacak isyanlar üzerinde anlaşma sağlandı. 18 Ekim'de Protogerov'un da iştirak etmesiyle müzakereler ivme kazandı ve neticede 30 Ekim 1913'te taraflar arasında bir protokol imzalandı³³. Hacısalihioğlu, Bulgar arşiv belgelerine atıfla protokolün Osmanlıca kaleme alındığını ve mühründe "Makedonya Muhtariyeti"/"Türk İhtilal Komitesi"/"Dâhili Merkez-i Umumisi"/"Ya Muhtariyet Ya Ölüm" ibareleri bulunduğunu, altında da Bulgarlar adına Protogerov, Dimitrov ve Minçev'in, Türk tarafı adına da Bekir ve Mehmet Ali Beylerin imzaları bulunduğunu söylüyor. Ayrıca bu protokolün Bulgarca ve Fransızca metinleri için de Bulgar arşivine atıf yapıyor³⁴. Anlaşılan Türk tarafı "Bulgar Makedonya Komitesi" (ya da İMDÖ) ile yapılması kararlaştırılan iş birliğini sahada yürütmesi için söz konusu komitenin müteakabili olarak bir "Türk Makedonya Komitesi" ya da "Türk İhtilal Komitesi" teşkil etmişti.

Protokolün içeriğine gelecek olursak; 30 Ekim protokolü Makedonya'da yapılacak müşterek gerilla faaliyetlerini düzenlemekte, Türk ve Bulgar Makedonya komitelerinin legal ve illegal tüm yöntemlere başvuru olarak Makedonya'nın muhtariyeti için beraber çalışmaya hazır olduklarını ilan etmekteydi³⁵. Ayrıca Arnavut ve Ulah komiteleri de bu birliğe kazandırılmaya çalışılacaktı³⁶. Muhtar Makedonya'da her milliyet nüfus oranına göre temsil edilecek ve her din tam bir özgürlüğe sahip olacaktı³⁷. Silahlı faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak üzere İstanbul'da komiteleri temsilen karma bir "Dış Temsilciler Heyeti" vazife yapacaktı³⁸. Bu heyette iki Türk, iki Bulgar ve bir de Arnavut temsilci bulunacak, Arnavutları ve Ulahları iş birliğine ikna etmek de bu heyetin görevi olacaktı. Bu iş birliği temin edildikten sonra heyete bir Arnavut ve bir Ulah temsilci daha alınacaktı. Protokolde komitelerin yurt dışı ve yurt içi merkezleri ve faaliyet alanları da belirlendi³⁹.

yoktur. Ayrıca Bulgarlar adına müzakere yürütenler arasında Protogerov yerine Jekov isminin verilmesi yanlıştır. Sahara'ya göre Fuat Balkan daha geç tarihlerde gerçekleşecek olan Türk-Bulgar ittifak görüşmelerini İttihat ve Terakki erkânı ile İMDÖ arasında yapılan görüşmelerle karıştırıyor gibidir. Bkz. Sahara, a.g.m., s. 396.

³¹Sahara, a.g.m., s. 396.

³²Hacısalihioğlu, a.g.e., s. 417.

³³Sahara, a.g.m., s. 396; Hacısalihioğlu ana metinde protokolün imza tarihini 17 Kasım 1913 olarak vermiş. Ancak aynı sayfadaki 32 numaralı dipnotta aynı protokol için bu sefer de 17 Ekim 1913 tarihini veriyor. Bu durumda akla ana metinde sehven 17 Kasım 1913 yazıldığı, doğrusunun 17 Ekim 1913 olması gerektiği ama bunun da o zaman Bulgarların kullandığı takvime göre olup Miladi 30 Ekim 1913'e, yani Sahara'nın verdiği tarihe takabül ettiği geliyor. Bkz. Hacısalihioğlu, a.g.e., s. 417.

³⁴Hacısalihioğlu, a.g.e., s. 417.

³⁵Sahara, a.g.m., s. 396.

³⁶Hacısalihioğlu, a.g.e., s. 417.

³⁷Hacısalihioğlu, a.g.e., s. 417.

³⁸Sahara, a.g.m., s. 396.

³⁹Hacısalihioğlu, a.g.e., s. 417.

Bundan sonra sıra Makedonya'da yapılacak gerek silahlı ve gerek propagandaya yönelik faaliyetlerin ayrıntılarını tespit etmeye gelmişti⁴⁰. Bu doğrultuda henüz resmen teşekkül etmemiş “Dış Temsilciler Heyeti”nin ilk toplantısı 17 Kasım 1913'te Cemal Bey başkanlığında gerçekleştirildi. Türk tarafını Doktor Nazım ve Atıf Bey, Bulgar tarafını ise Aleksandır Protogerov ve Georgi Nikolov temsil etti. Ertesi gün Süleyman Askerî Bey genel bir faaliyet planı ortaya koydu. Buna göre organizasyon tüm komite ve reislerin yukarıdan aşağıya atandığı askerî hiyerarşi temelinde gerçekleştirilecekti⁴¹. 19 Kasım'da muhtemelen Türk ve Bulgar Komitelerinin iş birliğini temsilen bir “Makedonya Muhtariyeti İhtilal Komitesi” kuruldu ve buna bağlı “Dış Temsilciler Heyeti” resmen teşekkül etti. Buna dair protokol Doktor Nazım, Atıf Bey ve Bulgar tarafını temsilen Protogerov tarafından imzalandı. Protokolün mührüne “Makedonya Muhtariyeti İhtilal Komiteleri/Heyet-i Murahhasa-i Hariciye/Ya Muhtariyet Ya Ölüm” ibareleri kazınmıştı. Ayrıca bu yeni heyet 30 Ekim protokolünü de onayladı. 20 Kasım'da işlevi kamuoyunu Makedonya sorunu konusunda etkilemek olan bir “Haber Bürosu” da kuruldu. Diğer yandan Türk Hükümeti faaliyetlerini finanse etmek üzere Türk Makedonya Komitesi'ne 39.000 Lira teslim etti⁴². Ayrıca bu süreçte İMDÖ, “İç Makedon-Edirne Devrimci Örgütü” olarak da bilinen ismindeki “Edirne” kısmını artık tamamen kaldırmıştı⁴³.

Bu noktada İTC-İMDÖ müzakerelerinde Talat ve Cemal Beylerin Türk tarafı adına oynadığı başat rol dikkat çekicidir. Ancak TM'nin 4 Ağustos 1914'te Harbiye Nezareti'ne bağlanmasının ardından başlatılacak harekâta ipler tamamen Enver Paşa'nın elinde olacaktır.

3. Sofya Sefareti'nin Bulgarlarla İşbirliği'ne Muhalefeti

Tekrar vurgulamak gerekir ki İMDÖ Bulgar Hükümeti'ni temsil etmiyordu ve ortaya konan planın uygulanabilmesi Sofya tarafından da benimsenmesine bağlıydı. Ne var ki özellikle ülkedeki Rus yanlılarının etkin muhalefeti sebebiyle Radoslavov Hükümeti konjonktürün daha müsait bir hâle gelmesini bekleme eğilimindeydi. Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal Bey'in 1914 Şubat ve Mart aylarındaki izlenimleri de Bulgarların harekete geçmek için aceleci davranmayacakları yönündeydi. Ancak nisan ayının ortalarında durumun biraz farklılaşmış olduğu anlaşıyor. 14 Nisan 1914'te Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne (EHUR) gönderdiği yazıda Bulgarların Sırbistan ve Yunanistan'da karışıklık çıkarmak üzere el altından çeteler hazırladıklarını, ayrıca yeni Arnavutluk Hükümeti'ne yaklaştırmaya çalıştıklarını bildiriyordu⁴⁴.

28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tahtının veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Avusturya vatandaşı olan Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip tarafından öldürülmesi ve olayda Sırp Karael örgütünün bağlantısının tespit edilmesi üzerine Avusturya'nın 23 Temmuz 1914'te Sırp Hükümeti'ne verdiği ağır şartlar içeren nota Bulgarlar açısından son derece heyecan vericiydi. Muhtemel bir Avusturya-Sırbistan savaşı, emellerine ulaşmak için kendilerine beklediklerinden de erken bir fırsat sunabilirdi⁴⁵.

Ancak Mustafa Kemal Bey'in değerlendirmesi Bulgarların aceleci davranmayacakları yönündeydi. Muhtemel bir Avusturya-Sırbistan savaşında ilk anda tarafsız kalacaklar ama savaşın gidişatı onlara bir

⁴⁰Hacısalıhoğlu, *a.g.e.*, s. 417-418.

⁴¹Sahara, *a.g.m.*, s. 396

⁴²Hacısalıhoğlu, *a.g.e.*, s. 418; O dönemde İMDÖ'nün etkin isimlerinden Tsipuşev de anılarında Jön Türk Komitesi'nin kendileriyle girdiği iş birliği doğrultusunda Atıf ve Nazım Bey başkanlığında yeni bir komite kurduğunu söylüyor. Bkz. Kotse Tsipuşev, *19 Години въ Сръбските Затвору-Спомени*, Св. Климентъ, София 1943 [Sırp Cezaevlerinde 19 Yıl – Anılar, St. Clement, Sofya 1943], s. 47.

⁴³Sahara, *a.g.m.*, s. 396.

⁴⁴*Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 285

⁴⁵Sheperd, *a.g.t.*, s. 22.

fırsat sunarsa bundan faydalanmaya da hazır olacaktı⁴⁶. Sofya Sefareti'nin mevcut durumda Osmanlı Hükümeti'nin Bulgaristan'a karşı alması gereken pozisyon konusundaki değerlendirmesi ise oldukça temkinliydi. Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı harekete geçebilmesi ancak Osmanlı Hükümeti'nin buna göz yummasıyla mümkün olabilecekti ki sefaretin buna açıkça karşı olduğu görülüyor. İstanbul Antlaşması'nı asla dikkate almamış olan ve güven telkin etmeyen Bulgarların ileride hıyanet etmeleri çok muhtemeldi ve Edirne'yi geri alıp Büyük Bulgaristan'ı kurma fikrinden de vazgeçmiş değillerdi. Bulgaristan'ın büyümesinin Osmanlı menfaatine ne derece uygun olacağı enine boyuna düşünülmeliydi⁴⁷.

Diğer yandan Sırbistan'a karşı savaşa girişmesi an meselesi olan Avusturya, Bulgarları da harekete geçirmeye çalışıyordu. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont von Berchtold Sofya elçisine şu talimatı göndermişti:

“Bulgaristan'daki Makedonya komiteleri Sırbistan'ın güneyde Selanik'e ve doğuda Bulgaristan'a erişimini ortadan kaldıracak şekilde iletişim vasıtalarını (köprüler, demiryolları, telgraf) eşzamanlı olarak imha etmek ana gayesiyle hemen yoğun faaliyete başlamalıdır. Bulgar Hükümeti bu faaliyetleri elbette kesin olarak kınayıp reddedebilir. Seferberliğimiz ilan edilir edilmez dikkatlice, gizlice ve para da sarf etmek suretiyle bu faaliyetleri teşvik etmenin yollarını ve vasıtalarını bulmakla yetkilisiniz”⁴⁸.

28 Temmuz'da Avusturyalılar Belgrad'ı bombalamaya başladılar ve Sırbistan'a savaş ilan ettiler. Ertesi gün Mustafa Kemal Bey Harbiye Nezareti ve EHUR'a 'anladığı kadarıyla bir hafta evvel gelip Avusturya Sefareti'nde gizli çalışmalar yürüten iki Avusturyalı subayın askerî ateşe vasıtasıyla Bulgar Erkân-ı Harbiyesi ile temas hâlinde olduklarını' bildiriyordu.⁴⁹ Ayrıca bombardımanın başladığı 28 Temmuz'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda da önemli sayıda Makedonya İhtilal Komitesi mensubunun Sırp ordusunun gerilerinde faaliyet yürüterek Makedonya'da ihtilal yapmak maksadıyla Sırp sınırını geçmek üzere Ustrumca ve civarında toplanmaya başladıklarına dair aldığı istihbaratı iletti⁵⁰. Aslında bu artık bir sır değildi. Sınırın Sırbistan tarafında herkesin ağzında Bulgar komitelerinin Bulgar sırtlarında toplanmakta oldukları vardı⁵¹.

Bulgar çeteleri kısa süre sonra sabotaj eylemleri için Sırp topraklarına sızmaya başladı. Köprülü-Gradsko arasında bir noktada demiryolunu ve bir lokomotif havaya uçurmayı planlayan yedi kişilik grup Sırp larca etkisiz hâle getirildi⁵².

Aynı gün (savaşın başladığı 28 Temmuz) Mustafa Kemal Bey Harbiye Nezareti'ne Bulgaristan'da seferberliğe dair bir işaret görülmediğini ve yetkililerin şimdilik tarafsız kalacaklarını beyan ettiklerini bildirdi⁵³. Ertesi gün Harbiye Nezareti ve EHUR'a gönderdiği ve doğrudan Enver Paşa'yı muhatap alan “özel ve gizli” yazı ise onun gelişmeler karşısındaki düşüncelerini açıkça ortaya koymaktaydı. Mustafa Kemal Bey'e göre Avusturya Sırbistan'ı ezdiğinde Bulgarların Romanya'ya karşı harekete geçmesine Türkiye izin vermemeli ve böyle bir durumda Bulgaristan'ı çiğnemeliydi. Bu hamle Ege Adaları konusunda Türkiye'nin elini güçlendirecekti. Ama dahası Mustafa Kemal Bey bu hamlenin Türkiye'nin Rusya'ya yaklaşmasına vesile olacağını da

⁴⁶Sofya Askerî Ataşesi..., s. 401.

⁴⁷Sofya Askerî Ataşesi..., s. 403.

⁴⁸Sheperd, a.g.t., s. 22.

⁴⁹Sofya Askerî Ataşesi..., s. 414.

⁵⁰Sofya Askerî Ataşesi..., s. 405.

⁵¹Fethi Alikoç, *Balkan Komitacılarından Behçet Ziya Vardar'ın 1914 Makedonya Hatıratı (Hatıratın Hatırlattıkları-2014)*, Buhara Yayınları, İstanbul 2015, s. 65.

⁵²R.A. Reiss, *The Comitadji Question in Southern Serbia*, Hazell, Watson & Viney, London 1924, s. 9.

⁵³Sofya Askerî Ataşesi..., s. 405.

⁵⁴Sofya Askerî Ataşesi..., s. 414-415.

ima ederek, yayıldığı takdirde dâhil olmaktan kaçınamayacağını düşündüğü savaşta⁵⁴ Türkiye'nin yerinin Almanya ve Avusturya değil Rusya ve müttefikleri olması gerektiğini de örtük bir şekilde ifade etmiş oluyordu.

Ancak İtilaf Devletleri ile ittifak yapma girişimleri sonuçsuz kalmış olan İttihat ve Terakki Hükümeti, o sırada birkaç gün içerisinde imzalanacak Türk-Alman İttifak Antlaşması'nın son rötuşlarıyla meşguldü. Antlaşma 2 Ağustos 1914'te imzalandı.

4. Türk-Bulgar İttifak-Dostluk Antlaşması

Almanya ile akdedilen ittifak, özellikle Merkez Devletler ve Osmanlı arasında coğrafi açıdan sağlam bir iletişim kurmak ve savaş çabalarının Bulgarlar tarafından baltalanma ihtimalini ortadan kaldırmak açısından Bulgarlarla da bir ittifakı gerekli hâle getirmişti. Berlin'in Türklerden talebi, Bulgarların Merkez Devletlerin yanında savaşa girmeleri için teşvik edilmeleri idi. İlk adım olarak bir Bulgar-Türk ittifak antlaşması planlanmaktaydı. Öte yandan Bulgaristan'daki Avusturya sefareti 12 Ağustos'ta Türk sefaretine Türkiye'nin sınıra yaptığı yığının Bulgarlarda endişeye ve Sırbistan'a karşı taarruza geçmekten çekinmelerine yol açtığını ve dolayısıyla Bulgaristan'la anlaşmanın şart olduğunu bildirmişti⁵⁵.

Taraflar arasındaki müzakereler sonucunda nihayet 19 Ağustos 1914'te Sofya'da Talat Bey ve Bulgar Başbakan Radoslavov arasında bir ittifak ve dostluk antlaşması imzalandı. Buna göre taraflardan biri bir veya daha fazla Balkan devletinin saldırısına uğrarsa diğeri bütün gücüyle ona yardım edecekti. Taraflardan biri diğerrinin onayını almaksızın bir Balkan devletine saldırırsa diğeri yardım etmediği takdirde en azından tarafsız kalacaktı. Türk ve Bulgar ordularının müşterek hareketlerine dair esaslar ayrı bir askerî antlaşma ile tespit edilecekti. Bulgar Hükümeti'nin Osmanlı Devleti ile ortak bir taarruz savaşına girişebilmesi için önceden Romanya'nın tarafsızlığı sağlanacaktı. Bulgar ordusunun seferberliği Bulgar Hükümeti tarafından tayin edilen zamanda yapılacaktı. Antlaşma Avrupa Savaşı bitene kadar geçerli olacak, savaş sonunda her iki ordunun terhisini takip eden üç ay içerisinde taraflardan biri fesih talebinde bulunmazsa beş yıl daha geçerli olacaktı⁵⁶.

İttifak imzalanır imzalanmaz Enver Paşa Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal Bey'den Bulgar askerî erkânını Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı hemen harekete geçmesinin önemine ve lüzumuna mümkün olan her yolu deneyerek ikna etmeye çalışmasını istedi. Bulgarların Türkiye'ye karşı duyduğu şüpheler giderilmeli ve Türklerin icabında beraber hareket etmeye hazır oldukları da anlatılmalıydı⁵⁷.

Ancak ertesi gün Mustafa Kemal Bey Enver Paşa'ya durumdan ümitvar olmadığını ifade ettiği bir yanıt gönderdi. Gerçekleştirdiği temaslarda Bulgarların Alman-Fransız muharebesinin sonuçları ortaya çıkmadan tarafsız pozisyonlarını terk etmek gibi bir niyetleri olmadığı sonucuna varmıştı. Öyle ki çetelerin bile Makedonya'ya geçmesine müsaade etmiyorlardı. Avusturya askerî ataşesini de Bulgaristan'ın bir an evvel Sırbistan'a karşı harekete geçmesi için Bulgar askerî erkânı nezdinde girişimde bulunmaya teşvik etmiş, Bulgarların ataşeye verdikleri cevap Sırbistan'a saldırdıklarında Rus, Yunan ve Romenlerin harekete geçmesinden korktukları olmuştu. Ayrıca Bulgar kamuoyu ve bir kısım subaylar Rusya aleyhine harekete geçmeye isteksizdi ve öte yandan Türk ordusunun destek için Bulgaristan'a girmesi hâlinde bir daha çıkmayacağından endişe ediliyordu. Mustafa Kemal Bey bunları aktardıktan sonra sivil ve askerî ricalden kendi işittiği sözlerin de bu tarzda olduğunu söylüyor ve telgrafın bu maddesini şu cümleyle bitiriyordu: "Bugün hâsıl olan kanaat şudur ki Bulgarlar Avusturyalıları aldatıyorlar"⁵⁸.

⁵⁵ Sofya Askerî Ataşesi..., s.426.

⁵⁶ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 100-102.

⁵⁷ Sofya Askerî Ataşesi..., s. 430.

⁵⁸ Sofya Askerî Ataşesi..., s. 434,435.

Enver Paşa'nın gerek Fethi ve gerek Mustafa Kemal Bey'in Bulgarları teşvik hususunda ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarından şüphe duyduğu anlaşıyor. Hüsamettin Ertürk'ün anlatısına göre her iki isme bu konuda hükümetin ısrarlı arzusunun tekrarlaması için Süleyman Askerî Bey'i defalarca Sofya'ya göndermişti. Ancak yine Ertürk'ün "Süleyman Askerî Bey bu kati karar karşısında hiçbir şey söyleyemedi"⁵⁹ demesine bakılırsa Askerî Bey'in de bu işi gönülsüz yaptığı gibi bir sonuç çıkıyor.

5. Türk Çetelerin Bulgaristan'a Sevki ve Vazifeleri

Dimitir Gotsev'in İTC-İMDÖ mutabakatı doğrultusunda 1914 yılı başlarında 4-5 Türk çetenin Sırp Makedonyası'na gönderilip faaliyete başladıkları yolunda verdiği bilgi⁶⁰ başka yazarlar tarafından da tekrar edilmiştir⁶¹. Ancak aşağıda görüleceği üzere tüm kuvvetli deliller, detaylar ve olayların akışı Türk çetelerin Bulgaristan'a (ve oradan da Sırp Makedonyası'na) 1914 yılı Ağustos ayının ortalarından itibaren sevk edilmeye başlandığını göstermektedir. Almanya ile imzalanan ittifakın planlanan Makedonya harekâtına yeni bir işlev ve aciliyet kazandırdığı söylenebilir. Çetelerin harekete geçmesinin Bulgaristan'ı Sırbistan'la savaşa sürükleyeceği ümit edilmekteydi⁶². Bu durumu yukarıdaki siyasal gelişmelerle bir arada düşündüğümüzde hâlâ tereddüt içerisindeki Radoslavov Hükümeti'nin savaş girme noktasında değilse de Kuzey Makedonya çete harekâtı konusunda İMDÖ'nün ve Enver Paşa'nın enerjisine direnemediği ve operasyona kerhen yeşil ışık yaktığı öne sürülebilir.

Harekâtı Türk tarafı adına yürütecek olan TM'nin tam da bu noktada Süleyman Askerî Bey'in başkanlığında ve Harbiye Nezâreti'ne bağlı olarak 5 (ya da 4) Ağustos 1914'te resmen teşekkül etmesi⁶³ dikkat çekicidir. Bu noktadan sonra harekâtı TM üstlenecektir. Operasyon İMDÖ çeteleriyle beraber yürütüleceği için Türk tarafı uyum açısından Bulgar çeteler için hazırlanmış talimatnameyi aynen kabul etmişti. Düşman arazisine geçen bir çetenin ne kadar baskı altında kalırsa kalsın dost araziye dönmesini yasaklayan ve dönenlerin idam edileceğine hükmeden madde ise talimatnamenin en dikkat çekici taraflarından biriydi. Çeteler faaliyette bulundukları mıntıka reisinin kumandası altında olacaklardı. İMDÖ temsilcileriyle birlikte iş birliğinin detaylarının tespit edilmesinin ardından TM Başkanı Süleyman Askerî Bey harekâta katılacak olan ve hemen hepsi Makedonyalı ve Trakyalı Türklerden oluşan çete reislerini TM merkezine çağırarak talimatları iletti⁶⁴.

Harekâta katılacak çete resilerine Süleyman Askerî Bey tarafından şu açıklama yapılmıştı:

*"Orada kurulacak olan çeteler Sırp ve Yunan arazisinde çalışacaklar. Almanların müttefiki olan ve hâlihazırda Sırlara karşı harbeden Avusturya ordusuna yardım edeceklerdir. Bu yardım şu suretle olabilir: İtilaf devletleri Selanik yoluyla Sırp ordusuna yardım ediyor, cephane, silah vesaire gönderiyor. Gizli surette asker de sevk ediliyor. Çeteler Bulgaristan-Sırbistan hududunda veyahut Bulgar-Yunan hududundan Sırp ve Yunan arazisine geçecekler, bu nakliyatı sekteye uğratacaklar, bu maksatla mühim demiryolu köprülerini havaya uçuracaklardır. Bundan başka çeteler hudutlarda kargaşalık yaratarak Sırp karakollarına telaşa düşürecekler, cepheden asker çekip hududu dövmeye Sırları mecbur edecekler, velhasıl bir çetenin müttefik bir devlete yardım etmek için ne yapması mümkünse hepsini yapacaklardır"*⁶⁵.

⁵⁹Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, haz. Samih Nafiz Tansu, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996, s. 118.

⁶⁰Dimitir Gotsev, *Национално-освободителната борба в Македония 1912-1915*, Издателство на Българската академия на науките, София 1981 [Makedonya'da Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1915, Bulgaristan Bilimler Akademisi Basımevi, Sofya 1981], s. 134.

⁶¹Gotsev'e dayanarak aynı bilgiyi veren iki çalışma için bkz. Sahara, a.g.m., s. 398; Hacısalihioğlu, a.g.e., s. 418.

⁶²Arif Cemil Denker, *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa*, yay. haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, tarihsiz, s. 272.

⁶³Çağdaş Yüksel, *Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, s. 38.

⁶⁴Denker, a.g.e., s. 271-272.

⁶⁵Safi, a.g.t., s. 158; Denker, a.g.e., s. 272.

Ayrıca Süleyman Askerî Bey çetelerin faaliyete geçmesiyle Bulgarların tereddütlerinden sıyrılarak harbe sürükleneceklerinin ümit edildiğini belirtmiş, Kuzey Makedonya'ya geçmeden önce ilkin Sofya'ya gidecek olan Türk çetelerine lazım olan silah ve cephanenin orada Protogerov ve Aleksandrov tarafından temin edileceğini söylemişti⁶⁶. Bundan sonra çete reisleri tamamen Makedonyalılar arasından seçtikleri adamlardan çetelerini oluşturdular⁶⁷.

Arif Cemil (Denker)'e bakılırsa Türk ve Bulgar çetelerin Makedonya ve Trakya'da hangi bölgelerde faaliyet yürütecekleri Sofya'da Makedonya Otelinde heyetler arası görüşmeler sonucunda tespit edildi. Buna göre Makedonya'da faaliyet gösterecek çeteler Ustrumca'dan, Trakya'da faaliyet gösterecek çeteler ise Nevrekop'a bağlı Fistana köyünden idare edilecekti. Bütün Türk çetelerin nezaretinden müfettiş sıfatıyla Çolak İbrahim Bey sorumlu olacak ve Ustrumca'da bulunacaktı. Makedonya'da faaliyet gösterecek çetelerden Yüzbaşı Mehmet Ali Bey'in çetesi Doyran bölgesine, Ali Bey'in çetesi Cuma-i Bala bölgesine ve Yahya Kaptan çetesi de Radoviş ve Tikveş bölgelerine tayin edilmişlerdi. Bu üç çetenin kaptanına refakat etmek üzere Bulgarlar Tsipuşev'i tayin etmişlerdi ve onun da ana ikâmetgâhı Ustrumca'da olacaktı⁶⁸.

Makedonya'ya geçecek Türk çetelerin giyimlerinden, iaşelerinden, hareket tarzlarından ve istihbari konulardan sorumlu olan Bulgar Meclisi'nin Türk üyesi Celal (Perin) Bey kendisine Sofya'da ilk olarak 18 kişilik çetesiyle Mülazım-ı Evvel Mehmet Ali Beyle yakın arkadaşı Manastırlı Halit'in geldiğini söylüyor. Onu 24 adamıyla Yahya Kaptan takip etmiş ama onun Sofya'da boy göstermesi kısa süreli bir krize de yol açmıştır⁶⁹. Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinde Gebze-Tavşancıl'da Kuva-yı Milliye kumandanlığını üstlenecek ve 1920 Ocak ayında Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin düzenleyeceği bir operasyonla katledilecek olan Yahya Kaptan İkinci Balkan Savaşı sırasında Kuzey Makedonya'da Bulgarlara karşı Sırp larla iş birliği yapmış ve çetesiyle birlikte pek çok İMDÖ militanının ve destekçisinin ortadan kaldırılmasında büyük rol oynamıştı⁷⁰. Dolayısıyla şimdi onun adamlarıyla birlikte Sofya'da boy göstermesi, hükümet karşıtlarının Türk-Bulgar iş birliği aleyhinde bir rüzgâr estirmelerine yol açabilirdi. Yahya Kaptan adamlarıyla birlikte Sofya'ya geldiğinde Celal Bey şehirde bulunmuyordu ve anlaşılan o ki çete mensupları Sofya'nın en güzel otellerinden birine yerleşmekte beis görmemişlerdi. Fakat İMDÖ üst kadrosu durumdan haberdar olmuş ve paniğe kapılmıştı. Celal Bey Sofya'ya döner dönmez Todor Aleksandrov kendisini bularak Yahya'nın şehirde olduğunu öğrenen Bulgarların galeyana geldiklerini ve "*başındaki saç kadar Bulgar imha etmiş*" Yahya'nın hâlen Sırbistan'da aynı şekilde çalışan amcası Malik ile birlikte bu işe devam edeceğinden şüphe duymadıklarını söyledi. Celal Bey ise Yahya'nın plana uyacağı konusunda Aleksandrov'u ikna etmeye çalıştı ama neticede Yahya Kaptan ve adamlarının şehir merkezine 8-10 kilometre uzaklıkta Vitoşa dağı eteklerinde metruk bir çiftliğe nakledilmelerine karar verildi⁷¹. 28 Ağustos'ta İMDÖ'nün diğer önemli isimlerinden Protogerov ve Dr. Nikolov Mustafa Kemal Bey'le görüşerek Yahya Kaptan'ın üç güne kadar yola çıkarılacağını söylediler. İkilinin ayrıca bir talepleri vardı: Kendilerinden malumat alınmadan Eyüp Sabri ve adamlarından başka kimsenin gönderilmemesini istiyorlardı⁷². Muhtemelen bu talep Bulgar kamuoyunu daha fazla galeyana getirmemek için gerekli görülmüştü. Neticede Yahya Kaptan ve adamları çiftlikteki bir haftalık ikametlerinin ardından kendilerine verilen bir kılavuz eşliğinde, bir gece yürüyüşüyle Sırp topraklarına sızmadan önceki son

⁶⁶Denker, a.g.e., s. 272.

⁶⁷Denker, a.g.e., s. 272.

⁶⁸Denker, a.g.e., s. 273.

⁶⁹Celal Perin, *Nevrekoplu Celal Bey'in Hatıraları: Batı Trakya'nın Bitmeyen Çilesi*, Arma Yayınları, İstanbul 2000, s. 40.

⁷⁰Murat Aydoğdu, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Kuva-yı Milliye'ye Yahya Kaptan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2023, s. 58-92.

⁷¹Yahya Kaptan ve adamlarının Sofya'da geçirdiği bir haftalık sürede yaşananlar Şükrü Uras ve Celal Perin tarafından farklı şekilde anlatılmıştır. Her iki anlatıyı uzlaştırmaya çalışan ve konuya dair bu makaledeki anlatıya esas oluşturan yorum için bkz. Aydoğdu, a.g.e., s. 114-119.

⁷²Sofya Askerî Ataşesi..., s. 441

durakları olacak Ustrumca'ya geçtiler⁷³. Belirtmek gerekir ki Ertürk'e göre Türk çetelerin Bulgaristan'da boy göstermesinden ne Fethi ne de Mustafa Kemal Bey hoşlanmıştı⁷⁴.

6. Sırbistan'a Girmeden Önce Son Durak: Ustrumca

İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra Sırpların eline geçen Kuzey Makedonya topraklarına bir kama gibi giren Ustrumca bölgesi, İkinci Balkan Savaşı'nın ardından Bulgarların Birinci Balkan Savaşı sırasında kazanıp da ellerinde tutabildikleri bölgelerden biriydi ve şimdi Sırp kontrolündeki topraklara sızan çetelerin toplanma merkezine dönüşmüş durumdaydı.

Kuzey Makedonya'ya girmek için hazırlanan Türk ve Bulgar çeteler için Ustrumca'da üs olarak seçilen yer Sırp sınırına yaklaşık 3 kilometre mesafedeki Çepelli köyüydü. 1914 Eylül başlarında çeteler burada toplanmış durumdaydı. Yahya Kaptan, Hakkı Bey ve bölgedeki tüm Türk çetelerin üst kumandasını elinde tutan Mehmet Ali Bey ve adamları Ali Ağa'nın evine yerleşirken, Zeynel Ağa'nın evi de Bulgar komiteciler tarafından mesken tutulmuştu. Milan Kaptan, Georgi Vandev ve Petar Ovçarov bunlar arasındaydı⁷⁵.

Plana göre Türk çetelerinin 9/10 Eylül gibi Sırp toprakları dâhilinde bulunan Gevgili bölgesinde olmaları gerekiyordu⁷⁶. Bu noktada Yahya Kaptan muhtemelen Sırp topraklarında barınma, istihbarat vs. konularda destek almak üzere Doyran'da Udovo (metinde Hadve) istasyonunda üzüm ticaretiyle uğraşan eski dostu Behçet Ziya ile bir aracı vasıtasıyla temasa geçti ve onu yanına davet etti. Behçet Ziya ilkin bunun Sırpların ya da Bulgarların bir tuzağı olabileceğini düşündü⁷⁷. Durum ikili arasında yapılan bir dizi mektup teatisi sonucu netleşti. Bu mektupların içeriği konjonktüre dair çarpıcı bazı veriler sunduğundan kısmen alıntılanmakta fayda görüyoruz. İlk mektup Behçet Ziya'nın imzasını taşıyordu:

Yahya Kaptan Kardeşime

Bugün hamil-i mektup Hafız Salih Hadve istasyonuna gelerek senin Bulgaristan içinde ve izleş ormanlarında olduğunu ve orada Türk-Bulgar çeteleriyle birlikte olduğunuzu söylemektedir. Bunun ne derece doğru olduğunu tafsilatlı bir mektupla bildir. Çünkü senin Bulgarlarla iş birliği yapmana ben hiç inanmadığım gibi kendim de Bulgar hududu içerisine girmeye korkuyorum. Zira ben burada Makedonya Bulgarlarından hiç geceleri evimden çıkamıyorum. Sırplarla aram çok iyidir. Sakın Bulgarlar hepimizi birden tuzağa düşürmüş olmasın. Beni ne zamandan beri tanıdığını ve nerelerde görüşüp tanıştığımızı uzun boylu yazarsanız ancak beni kandırılmış olursunuz.

Başka yazacağım yoktur. Selam ile hasretle ellerinden sıkarak ve işinize hayırlı muvaffakiyetler dilerim. Sevgili kardeşim.

23 Ağustos 330⁷⁸

*Hadve İstasyonu'nda Arkadaşınız Behçet Ziya*⁷⁹

⁷³Şükrü Uras, *Yahya Kaptan*, Akba Yayınevi, İstanbul 1968, s. 27-28.

⁷⁴Ertürk, *a.g.e.*, s. 119.

⁷⁵Alikoç, *a.g.e.*, s. 64-69.

⁷⁶Alikoç, *a.g.e.*, s. 60-61.

⁷⁷Alikoç, *a.g.e.*, s. 40-41.

⁷⁸Alikoç'un kitabındaki çeviride "12 Ağustos 330" olarak verilmiş. Hâlbuki orijinal Osmanlıca metinde "23 Ağustos 330" olduğu görülüyor ki miladi olarak "5 Eylül 1914"e tekabül etmektedir. Orijinal Osmanlıca metin ve Alikoç'un çevirisi için bkz. Alikoç, *a.g.e.*, s. 42-43.

⁷⁹Alikoç, *a.g.e.*, s. 42-43.

Buna karşılık Yahya Kaptan'ın İkinci Balkan Savaşı sırasında ve sonrasında Behçet Ziya ile birlikte yaşadıkları olayları ayrıntılarıyla anlatan bir mektup hazırlandı. Yahya Kaptan anlatmış ve Mehmet Ali Bey de yazmıştı. Mektup şu satırlarla nihayet buluyordu:

“...Ve şimdi de Almanya-Avusturya-Macaristan-Bulgaristan ittifakı var. İşte biz de Türk-Bulgar-Makedonya çeteleri şimdi hududun Çepelli ve İzleş Ormanları ve hudut boyunda seni sabırsızlıkla beklemekteyiz. Gelir gelmez sizin tarafa gideceğiz. Mutlak ve mutlak katiyen hatırına bir şey gelmesin. Vatana yine hizmet etmek zamanı gelmiştir. Makedonya muhtariyet idare olacağına artık inanmak lazımdır...”

26 Ağustos 330

Ustrumca Kazası'nın İzleş Ormanlarında

Çete Arkadaşınız Yahya”⁸⁰

Bu son satırlardaki “vatana hizmet etmek zamanı gelmiştir” ifadesi Türk çetelerin neden hep Makedonya kökenlilerden seçildiğini de gösteriyor. Öte yandan Behçet Ziya'nın Sırplarla arasında hiçbir problem olmadığı bir sırada Osmanlı Hükümeti'nin politikası çerçevesinde Sırp aleyhtarı faaliyetlere girişecek olması hâlâ Osmanlı Devleti'ne duyulan güvene işaret eder.

Bu arada Behçet Ziya, Yahya Kaptan ile arasında vasıta olan Hafız Salih'in köyü olan ve nüfusu tamamen Müslümanlardan oluşan Plavuş'a giderek zemin yokladı ve Türk çetelelerinin Sırp kontrolündeki topraklara geçmesinden duyulan memnuniyeti müşahade etti⁸¹. Mehmet Ali Bey ve maiyeti Sırp topraklarına geçildiğinde kısa bir süreliğine bu köyde konaklayacaktı.

Ancak Behçet Ziya sonraki mektubunda sınırdan sorunsuzca geçme konusundaki endişelerini bildirdi zira Plavuşlular Sırpların sınır karakollarını her gün teftiş ve takviye ettiklerini söylemekteydiler⁸². Yahya Kaptan'ın 27/28 Ağustos 1330 (9/10 Eylül 1914) tarihli cevabi mektubu bu endişeleri gidermeye ve artık kaybedecek zamanları olmadığını bildirmeye yönelikti:

Sevgili Kardeşim Behçet Efendi

Sofya'daki teşkilatımızdan aldığımız talimat üzerine bugün Gevgili kazasına ulaşmamız lazım gelirken biz senin gelmemen yüzünden hâlen Bulgar topraklarında bulunmaktayız ve hududu geçmeyince merkeze hiçbir şey yazamıyoruz. Mektubu alır almaz hemen yola çık. Biz İsmail ile sizin geleceğiniz yerleri ve bizim bekleyeceğimiz mahalleri intihap ettik. Sakın 'Yollarda tehlike var' diye hatırına gelmesin. Çünkü geçeceğiniz yer her iki Sırp karakoluna uzaktır ve aynı zamanda hem bizim çeteler ve beraberimize bir de Bulgar çetesi alacağız. Zaten Bulgar hududun karakolları bizi korumak için şiddetli emir almışlardır. Binaenaleyh korku hatırına gelmesin. İşte İsmail ile sana bir de el bombası gönderiyorum. Cümlemiz toptan selam ve sevgilerimizi yollarız sevgili kardeşim. 27/28

Sırp ve Bulgar Hudutları Boyunda Sizi Bekleyen Arkadaşlarından
Yahya⁸³

Nihayet Behçet Ziya yanında Plavuşlu iki köylü olduğu hâlde 11/12 Eylül gecesi kararlaştırılan mevkinden Bulgar sınırını aşıp Yahya Kaptan ve aralarında Bulgarlar da olmak üzere diğer çete reisleriyle buluştu ve sonra hep beraber Çepelli'ye gidildi. Ali Ağa'nın evinde sohbet sabaha dek sürdü. O gün sınırı geçerek Sırp

⁸⁰ Alikoç, a.g.e., s. 50-57.

⁸¹ Alikoç, a.g.e., s. 56-57.

⁸² Alikoç, a.g.e., s. 58-59.

⁸³ Alikoç, a.g.e., s. 60-61.

kontrolündeki Makedonya topraklarının güneyindeki görevine gidecek olan Bulgar kaptanlarından Georgi Vandev'in sorusu üzerine Behçet Ziya Sırpların bölgedeki kuvvetleri hakkında bildiklerini aktardı⁸⁴.

Burada konuşulanlara dair Behçet Ziya'nın aktardıkları Türk-Bulgar iş birliğinin nasıl bir zemine ve motivasyona sahip olduğunu tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Mecliste bulunan herkes, kendilerine sakladıkları başkaca düşünceleri bir yana, kurulan ittifakın tutkalının “Muhtar Makedonya” söylemi olduğunun farkındaydı. Ancak her şeyden önce iki taraf da yakın zamana kadar asla ihtimal vermeyecekleri bu iş birliğinin şaşkınlık ve heyecanını yaşamaktaydı. Behçet Ziya'nın, Yahya Kaptan'la birlikte Sırp saflarında Bulgarlara karşı mücadele ettiği günleri hatırlattıktan sonra söylediği şu sözlerde bu açıkça görülür: “...Fakat siyasi icaplar bakınız ne kadar orospudur. Bizim bir araya ne kadar çabuk toplanmamıza imkân verdi. Bunu ben on gün önceye kadar hiç tasavvur etmezdim. Hâl şu ki şimdi Bulgar topraklarında ve hâlen aranızda bulunmaktayım...”⁸⁵.

Georgi Vandev Türkler ve Bulgarlar arasında yaşananların geçmişte kaldığını, artık herkesin aklının başına geldiğini, Türkiye ve Bulgaristan'ın artık Makedonya'da kendi namlarına bir beklenti içerisinde olmayıp sırf Makedonyalılar yararına bu iş birliğini geliştirdiklerini ve bu fıkre muhalefet eden Türk ya da Bulgar kim olursa olsun imha etmeleri gerektiğini söyledi⁸⁶.

Bir başka toplantıda “Pek değerli ve gayretli Makedonyalı vatandaşlar!” hitabıyla söze başlayan Bulgar çete resilerinden Kolarov, İMDÖ'nin Makedonya için bir asırdır verdiği mücadelenin yanlış temellere oturduğu için başarılı olamadığını ve nüfusun çok büyük kısmını oluşturan Türklerle Bulgarların bir araya gelmesi gerektiğinin artık anlaşıldığını ifade etti. Bunu ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Bulgaristan Krallığı'nın mümkün kılabileceğini söylediğinde ise Türk çetecilerin “Yaşasın Türk Ordusu” diye bağırma ları üzerine Türkçe bilen Bulgar çeteciler aynı sloganı üç kez tekrar etmişlerdi. Türkçe bilmeyen Bulgarlar da Bulgarca “Yaşasın Türk Askeri” diye bağırılmışlardı⁸⁷.

Öğle yemeğinden sonra ise bu sefer Mehmet Ali Bey ayağa kalkarak Behçet Ziya'nın aktardığına göre şu konuşmayı yapmıştı:

“Muhterem Türk ve Bulgar Makedonyalı arkadaşlarımız. Ana lisanım Türkçedir. Tahsilim Almanya'dadır. Yalnız iki lisan bilirim. İcinizde Almanca bilen olsa bile pek azdır. İcinizde en çok Türkçe bilen vardır.

Şunu arz etmek isterim ki; insanlar doğduğu yer, o toprak için her zaman ölmeyi tercih eder. Ben aslen Manastırlıyım. Bu teşkilat kurulurken beni çağırdılar. İstanbul Harbiye Sarayı'nda toplandık. Ve bu teşkilata kimlerin girmesi ve kimlerin kabul edileceğini araştırmakta idiler. Ve teşkilatın esaslarını yazılmış olarak herkese verdiler. Ve yazılan yazının başlığı Makedonya'da bir muhtariyet idare kurmaktı. Artık bu yazıyı görünce İstanbul'a binlerce kilometre uzak olan güzel Manastır ta⁸⁸ sakalımın ucuna kadar yakın gelmişti. Demek oluyor ki insanın doğduğu yer vatani imiş. Ve kendi vatani için insan her zaman ölümü tercih edermiş. Anam, karım ve iki çocuğum İstanbul'dadır.

Vatan hesabına onların mahrumiyetlerini ve kendi hayatımı memleketimiz namı hesabına vakfetmiş bulunuyorum. Vaktimiz pek daraldı. Almanya, Avusturya ve Macaristan ordularına Sırplar mukavemet etmek üzeredir. Fakat yaptıkları mukavemet boşunadır. Bu muazzam kuvvetlerin karşısında Sırp gibi ufak bir hükümet yaranamaz. Bocalamaktaki ümitleri Fransızların Selanik tarikiyle asker çıkarmaları ve bu ümitlerin yerine getirilmesi mümkündür. Ve bu emeline Sırplar muvaffak olurlarsa bizim de bütün ümitlerimiz suya düşer.

⁸⁴ Alikoç, a.g.e., s. 62-69.

⁸⁵ Alikoç, a.g.e., s. 66-67.

⁸⁶ Alikoç, a.g.e., s. 66-67.

⁸⁷ Alikoç, a.g.e., s. 72-73.

⁸⁸ Alikoç'un kitabında çeviri “Manastır'da” şeklinde. Orijinal metinde ise “Manastır ta” şeklinde okunması gerektiği ve bunun cümlemin akışına uygun olduğu görülüyor. Orijinal Osmanlıca metin ve Alikoç'un çevirisi için bkz. Alikoç, a.g.e., s. 74-75.

Vakit daraldı demekteki maksadım şudur: Makedonya'ya girmek orda Makedonyalılardan Sırlara asker verdirmemek ve Fransızlar Selanik'e asker çıkardıkları takdirde Selanik-Üsküp şimendifer hattını tahrip etmek ve Sırlara karşı Makedonya halkını kıyam ettirmekten ibarettir.

Daha doğrusu bizim yapabileceğimiz iş, Sırlar ile harp edecek değildir. Bu suretle bir siyasi manevra çevirmekten ibarettir.

Zira Avrupalılar Makedonya'ya ayak bastıkları takdirde Makedonya'daki haklarımızı bize değil belki Sırlara bile vermek istemeyecekler. Binaenaleyh canla başla çalışıp bu aziz vatanımızı düşman ellerinden kurtaracağız. Çünkü zamanı gelmiştir”⁸⁹

Mehmet Ali Bey'in konuşmasından çıkan sonuca göre Sırp topraklarına gönderilen çetelerin iki temel vazifesi vardır: 1- Makedonya'nın Müslüman ve Bulgar ahalisinin Sırp ordusu tarafından askere alınması önlemek ve bu kitleyi Sırlara karşı isyana teşvik etmek, 2- İtilaf Devletleri Selanik üzerinden bölgeye girmek istediklerinde Üsküp-Selanik demiryolunu tahrip ederek Sırlarla bağlantı kurmalarını engellemek. Ayrıca Mehmet Ali Bey'in çetelerin Sırlarla savaşmak gibi bir vazifeleri bulunmadığına dair ifadelerinden anlaşılması gereken şey de herhâlde çetelerin misyonunun Bulgar ve Türk orduları nizami bir harp için bölgeye girdiklerinde nispeten avantajlı bir konumda olmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla çetelerin faaliyetleri ancak bir ön hazırlıktır ve Bulgar-Türk orduları bölgeye girdiğinde anlamını bulacaktır.

Mehmet Ali Bey'in konuşmasına Türkçe bilen Bulgarların “bravo” nidaları ve alkışları eşlik etmişti. Türkçe bilmeyen Bulgarlar için de Tsipuşev konuşmayı kısmen Bulgarcaya tercüme etmiş, tercümesini “*Makedonya Makedonyalılarındır*”⁹⁰ sözleriyle tamamladığında alkışları “*Yaşasın Türk ve Bulgar orduları ve yaşasın Makedonyalılar*” sloganları takip etmişti. Konuşulan meselelerden biri de her köyde gizli postaların kurularak hududa günlük raporların gelmesinin sağlanması olmuştur⁹¹.

Aynı gün Yahya ve Mehmet Ali Bey adamlarıyla ve yanlarında Behçet Ziya olduğu hâlde Vardar nehrinin batısına gitmek üzere Sırp topraklarına geçiş yapacak olan Vandev çetesine sınıra kadar refakat ettiler. Burada konuşulan meselelerden biri de Türk ve Bulgar çetelerin Müslüman olsun Hristiyan olsun herhangi bir köye yolları düştüğünde aynı şekilde iyi karşılanmalarını temin etme meselesiydi. Bu bilinci ve ortamı sağlamanın gerek Bulgar ve gerek Türk komitacıların ilk vazifesi olduğunda her iki taraf da mutabıktı⁹².

Bulgar çeteler tamamen sınırı geçtiği ve Yahya Kaptan çetesi tam sınır üzerinde bulunduğu bir sırada Vandev'in bulunduğu en öndeki mevkinden silah ve arada sırada da el bombası sesleri gelmeye başladı. Vandev Sırp müfrezesinin pususuna düşmüştü. Bir ölü iki yaralı veren Vandev çetesi pusuyu yarmayı ve Sırları bozguna uğratmayı başardı⁹³.

Çepelli'ye dönen Türk komitacılar sınırı geçmek için Ustrumca'dan haber beklemekteydiler. Beklenen haber Ustrumca'dan dönen Hakkı Bey tarafından getirildi. Türk çeteler hazırlıklarını tamamlayarak 14 Eylül 1914 akşamı Plavuşlu Ahmet Pehlivan'ın kılavuzluğunda sınırı geçmek üzere Babin deresi mevkiine geldiler. Geçiş iki Bulgar çete tarafından desteklenecekti. Gece olduğunda önce Yahya Kaptan ve Behçet Ziya, onları takiben de Mehmet Ali Bey ve Hakkı Bey sınırı geçtiler. Gün boyu yol alındı ve akşam vakti Yahya Kaptan ve Behçet Ziya Udovo köyüne (ki Udovo Behçet Ziya'nın köyüdür), Mehmet Ali Bey ve Hakkı Bey de Plavuş köyüne gelerek yerleştiler. Behçet Ziya hiçbir şey olmamış gibi gündüzleri dükkânının bulunduğu

⁸⁹ Alikoç, a.g.e., s. 74-77.

⁹⁰ Alikoç'un kitabındaki çeviri “Makedonya Makedonyalılardan” şeklinde. Orijinal metne bakıldığında “Makedonya Makedonyalılarındır” yazıldığı görülüyor. Orijinal Osmanlıca metin ve Alikoç'un çevirisi için bkz. Alikoç, a.g.e., s. 76-77.

⁹¹ Alikoç, a.g.e., s. 76-77.

⁹² Alikoç, a.g.e., s. 76-79.

⁹³ Alikoç, a.g.e., s. 78-81.

Udovo istasyonunda Sırplarla vakit geçirirken geceleri de çete işleriyle meşgul oluyordu⁹⁴. Talimata göre takım takım ayrılan çeteleri beslemek İslam ahalinin vazifesiydi ama fakir köylülerin rencide edilmemesi isteniyordu⁹⁵.

Türk çetelerin Sırp Makedonya'sına girmeye hazırlandığı dönemde Makedonya içindeki bazı Bulgar çeteler eylemlere başlamış durumdaydı. Sofya Sefiri Fethi Bey 28 Ağustos'ta Sait Halim Paşa'ya Köprülü'nün güneyindeki köprünün cephaneye yüklü bir tren geçtiği sırada havaya uçurulduğunu ve yine Gradaç (Gradets) köprüsünün tamamen tahrip edildiğini bildiriyordu. Tamirleri uzun zaman alacaktı. Ayrıca Demirkapı tünelinin tahrip edilmesi de beklenmekteydi. Fethi Bey ayrıca İMDÖ reislerinden aldığı önemli bir bilgiyi de aktarıyor, Bulgaristan tarafındaki çetelerin beklendiği gibi Makedonya'ya geçip daha etkin faaliyete başlamak için Bulgar ordusundan yardım alabilecekleri zamanı beklediklerini bildiriyordu⁹⁶.

TM'ya bağlı çetelere gelince; Makedonya'ya geçtikten kısa bir süre sonra Bulgaristan'dan getirilen iki katır yükü silah ve cephaneye (muhtemelen Yahya Kaptan'ın eski dostu Behçet Ziya Bey'den ve belki yerli Müslümanlardan başka çok güvenilir isimlerden alınan bilgi doğrultusunda) güvenilir adamlara dağıtıldı⁹⁷. Ancak ulaşabildiğimiz kaynaklar bize Türk çetelerin bölgedeki faaliyetlerinin silahlı eylemlerden çok propagandaya yönelik olduğunu göstermektedir⁹⁸.

7. TM Çetelerinin Sırp Makedonyası'ndaki Faaliyetleri

Behçet Ziya'nın ifadesiyle çeteler köylerde şu faaliyetleri yürüteceklerdi: Sırplar tarafından askere alınmak istenen gençleri mukavemete sevk etmek, bunlara Sırp topraklarını terk etmeleri ama icap ederse de isyan etmeleri yönünde telkinde bulunmak, Bulgar ve Türk askerinin gelip kendilerini kurtaracaklarını vaat etmek veya duruma göre beraberlerinde götürmek⁹⁹ üzere çeteye adam kaydetmek¹⁰⁰.

Behçet Ziya çetelere verilen talimattaki silahlı eylemlerden bahsetmiyor. Aşağıda görüleceği üzere gerçekten de TM çetelerinin Kuzey Makedonya'daki faaliyetleri ilkin silahlı eylemlere değil büyük ölçüde propagandaya ve çetelere adam kaydetmeye odaklanacaktır. Muhtemelen bunun başlıca sebebi Bulgarların tavrında gözlemlenen muğlaklıktır. Zira Bulgar çeteler uzunca bir süre bölgede eylemlerini istenen düzeye taşımayacaktır. Durum buyken Türk çetelerin bölgede silahlı eylemlere girişmesi kendilerini Sırplar karşısında Bulgar desteğinden yoksun zayıf hedeflere dönüştürdü ve üstelik işler kötüye gittiğinde Bulgarlara İtilaf Devletleri ve Sırplar nezdinde Türkleri itham edip işin içinden sıyrılma imkânı da verebilirdi. Bulgar desteğinin yetersizliğinin Türk çeteleri ne denli zor duruma soktuğunu ileride göreceğiz.

Doğal olarak çetelerin Sırp topraklarındaki faaliyetleri son derece gizli yürütülmek durumundaydı. Bulgaristan'daki teşkilât merkeziyle Sırp topraklarındaki çeteler arasındaki iletişimi temin etmek ve icabında silâh ve cephaneye taşımak için köylerdeki Müslüman ahali arasından ketum ve güvenilir adamlar seçilecekti. Gerek Mehmet Ali Bey ve gerek Yahya Kaptan çeteleri (ki ifade edildiği gibi takımlara ayrılmış durumdaydılar) gittikleri bölgelerde güvenilir haberciler ve mutemetler tayin ederek ilerlediler. Diğer yandan gerçekleşen

⁹⁴ Alikoç, *a.g.e.*, s. 80-81.

⁹⁵ Denker, *a.g.e.*, s. 274.

⁹⁶ BOA. HR. SFR. 04.. 418-19.

⁹⁷ Alikoç, *a.g.e.*, s. 80-81.

⁹⁸ Yahya Kaptan'ın eniştesi Şükrü Uras'ın Yahya Kaptan'ın bu dönemde Makedonya'da gerçekleştirdiğini ileri sürdüğü silahlı eylemlerin gerçekliğine dair bir kritik için bkz. Aydoğdu, *a.g.e.*, s. 132-141.

⁹⁹ Alikoç'un kitabında "getirmek" olarak çevrilmiş ancak orijinal metne ve metnin akışına bakıldığında "götürmek" olduğu anlaşıyor. Orijinal Osmanlıca metin ve Alikoç'un çevirisi için bkz. Alikoç, *a.g.e.*, s. 80-81.

¹⁰⁰ Alikoç, *a.g.e.*, s. 80-81.

ve köylülere tavsiye edebilecekleri tek şey topraklarını, evlerini, hayvanlarını geride bırakıp Bulgaristan'a iltica etmeleri olacaktı. Öte yandan bu durum kendi pozisyonlarını da belirsizleştirmişti. Nihayet onların görevi en fazla yirmi gün sonra Makedonya'ya gireceği vaat edilen Türk ve Bulgar ordularının işini kolaylaştırmak için zemin hazırlamaktan ibaretti. Faaliyet bölgeleri sınırlıydı ve başı sonu belli bu topraklarda bir başlarına aylarca Sırp ordusundan kaçmaları da mümkün değildi. Çete reislerinden Mehmet Ali Bey'in ifadesiyle bir süre sonra Sırp Makedonya'sında "karanlıkta başıboş" dolaşan adamlara dönüşeceklerdi.

Anlaşılan Enver Paşa bu operasyonun düğmesine basarken çoğu zaman olduğu gibi kervanı yolda düzebileceğine ve kısa süre içinde Bulgarların savaşa girmeye ikna olacıklarına inanmıştı. Ustrumca'da toplanan Türk çetelerin Sırp topraklarına girmesine günler kala, 1914 yılı Eylül ayı başlarında Enver Paşa tarafından Sofya'ya gönderilen Hakkı Bey'in (çete reisi Hakkı Bey'le karıştırılmamalıdır) vazifesi Bulgar askerî yetkilileri derhâl Sırbistan'a karşı savaşa girmeye ikna etmektir. Şüphesiz Enver Paşa Sofya Sefareti'nin bu konuda gösterdiği çabaya güvenmemekte ya da yetersiz bulmaktaydı. 6 Eylül sabahı Sofya'ya ulaşan Hakkı Bey aynı gün Fethi Bey tarafından Başbakan Radoslavov'a takdim edildi ve sonra da Bulgar Harbiye Nazırı ve diğer yetkili askerlerle günlerce sürecek müzakerelere girişti. Edindiği intiba Mustafa Kemal Bey'in daha önce Enver Paşa'ya ilettiğinden farklı değildi ve kısa süre içerisinde umutsuzluğa kapıldı. Ancak Enver Paşa hâlâ Bulgarlara sağlam bir askerî destek verilirse fikir değiştirebileceklerini düşünüyordu. Hakkı Bey Enver Paşa'dan gelen direktifler doğrultusunda Sırbistan'a savaş ilan etmeleri karşılığında Bulgarlara bonkörce askerî destek vaatlerinde bulundu¹⁰⁸.

Sonuç olarak Enver Paşa'nın girişimleri başarıya ulaşmadı ve Bulgarlar savaş dışı pozisyonlarını korumaya devam ettiler. Ama Hakkı Bey'in Bulgarlarla yürüttüğü müzakerelerin çıkmaza girdiği günlerde, eylül ayı ortalarında TM'ya bağlı çeteler İMDÖ ile varılan mutabakata uygun olarak yukarıda da ifade edildiği gibi Sırp Makedonya'sına girmiş durumdaydı. Her ne kadar bu çete harekâtı Bulgaristan'ın savaşa gireceği varsayımıyla Sırbistan'a yönelik bir Türk-Bulgar ortak askerî taarruzuna zemin hazırlamak amacını taşıyor idiyse de Enver Paşa açısından bu varsayımın gerçekleşmemiş olması çete harekâtını durdurmak için yeterli bir gerekçe teşkil etmiyordu. Çünkü Bulgaristan'ın savaşa zorlanması için her yolu denemeye kararlıydı ve bu noktada söz konusu çetelerin Sırp topraklarındaki eylemlerinin Sırp-Bulgar ilişkilerini iyice tahrip ederek tarafları savaşa sürükleyecek bir atmosfer üreteceğini umuyordu. Ancak Kuzey Makedonya'ya sızmış bulunan Türk çeteler bu sırada Sırp ları radarına takılmış durumdaydı.

Mehmet Ali Bey'in grubu 24 Ekim 1914 günü Sırp-Bulgar sınırına bir saat mesafedeki Bayrambos köyü yakınlarındaki ormanlık alanda Sırp ların 14. Piyade Alayı'na bağlı Velizar Antiç kumandasındaki 120 kişilik bir müfrezenin saldırısına uğradı. Sabah saat sekizden akşam beşe kadar devam eden çatışmada Sırp ları bakılırsa 86 Türk ve 4 Bulgar öldürülmüştü. Yaralılardan kaçmayı başaran 30 kişi tedavileri için Bulgar sınırındaki tıbbi yardım istasyonuna ulaşabilmişlerdi. Mehmet Ali Bey kaçma imkânı kalmadığını anladığında bir el bombası patlatarak kendisini havaya uçurmuştu¹⁰⁹.

Sırp lar Mehmet Ali Bey'in üzerinde bir mektup buldular¹¹⁰. Mektup Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbolat'a hitaben kaleme alınmıştı. Mektup hem Mehmet Ali Bey'in hem de Hakkı Bey'in imzasını taşıyordu. Elimizde mektubun orijinali bulunmadığından İngilizceye tercüme edilmiş metni tekrar Türkçeye çevirmek durumundayız. Mektup şöyleydi¹¹¹:

¹⁰⁸BOA. HR. SFR. 04.. 879-31, lef 1-9; 879-40; 879-46.

¹⁰⁹Reiss, a.g.e., s. 15. Celal Perin Makedonya Komitesi'nin Mehmet Ali Bey'in şehit düştüğü yere adına bir abide kurduğunu ve o tarihte hâlen (Celal Perin'in bu notu hangi tarihte aldığını tespit etmek imkânsız ama ifadelerine bakılırsa en geç 1923 gibi düşünülebilir) durduğunu söylüyor. Bkz. Perin, a.g.e., s. 11,40.

¹¹⁰Reiss, a.g.e., s. 15.

¹¹¹Bu mektubun iki farklı kaynaktan iki farklı İngilizce çevirisi ile karşılaştık. Bunlardan biri Stojan M. Protic'in *The Aspirations of Bulgaria* kitabında, diğeri ise Rodolphe Archibald Reiss'in *The Comitadji Question in Southern Serbia* kitabında yer alıyordu. Protic'in kitabındaki çevirinin Reiss'in

Doyran, Sırp toprakları, 18 Eylül 1330 (1914) Cuma¹¹²

Muhterem İsmail Bey

Makedonya muhtariyetini sağlamak amacıyla tam bir aydır burada, Doyran kazasında bulunmamıza rağmen, şimdiye kadar ne ordunun fikirlerine dair ne de Merkez Komite'den herhangi bir malumat alamadık. Merkez Komite mektubumuza cevap vermedi ve sonuç olarak şimdi sadece karanlıkta başıboş dolaşıyoruz.

Doyran bölgesinde Sırbistan'a bağlı köylerde teşkilatımız tamamlandı. Sivil kuvvetler 900 Müslüman ve 1500 gayrimüslim, toplamda 2400 adamdan oluşmakta.

Buraya ilk geldiğimizde Merkezi Komite bize ordumuzun Yunanistan ve Sırbistan'a savaş ilan ederek en fazla 20 gün içerisinde bu toprakları özgürleştireceğini söylemişti. Ancak günler gelip geçti ve köylüler doğal olarak eylemimizdeki gecikmeye dair bir açıklama bekliyorlar.

Binlerce adamımızın kanını akıtmaktaki büyük sorumluluk size ve bize aittir.

Bulgar Hükümeti'nin politik tavrı hakkında hiçbir bilgimiz yok, ama sessizler, ve bu sessizlik bizi nahoş düşüncelere sürüklüyor; ilginç olan ve bizi en çok şaşırtan da ihtilalci faaliyetleri yürütmek üzere Manastır bölgesine gönderilen adamların geri gelmesi.

Bunun sebebinin korku olması mümkündür ama bazı politik gelişmelerle de ilgisi olabilir.

Durumu kişisel olarak Talat Bey'e izah ediniz. Genel kafa karışıklığının giderilmesi adına insanlara açıklama yapabilmek için daha ne kadar beklememiz gerektiğini bize kesin olarak bidirmenizi buradaki Müslümanlar namına rica ediyoruz. Zira daha önce de söylediğim gibi, insanların güvenini kaybedecek olursak yapabileceğimiz en iyi şey İstanbul'a dönmek olacaktır. Silah ve mühimmat için birçok kez Bulgar Komitesine başvuramama rağmen şu ana kadar sadece ancak yüzde birini alabildik.

İhtilaller ve savaşlar silahlarla yapılır! Yarın bir isyan başlatıp Yunan ordusunu tehdit ettiğimizde insanları makineli tüfeklerin ve seri atışlıların karşısına nasıl süreceğiz? Bunu sopalarla yapabilir miyiz? Bu yüzden Bulgar Hükümetiyle kesin anlaşmalar yapılmalı. Lütfen Talat Bey'in dikkatini bu noktaya yöneltin. Yahya Kaptan şu anda Gevgili bölgesinde faaliyet yürütüyor. Bulgarların o bölgede yirmi kişilik bir çetesi var! Makedonya'nın tüm diğer bölgelerinde hemen hemen hiçbir milli kuvvetleri yoktur.

Lütfen bana en kısa zamanda bir cevap gönderin. Kanallar Atıf, Mithat ve Şükrü Beyler tarafından bilinmektedir.

Ordumuzun nerede olduğunu bilmiyorum (?). Bütün arkadaşlar Talat Beyin ellerinden öpüyor size selam ediyorlar.

Allah bu millet ve devlet işinde yardımcımız olsun.

Not: Yunanistan'daki bazı köylerde kısmen bir teşkilat kuruldu. Doyran gölünden kuzeydoğu istikametinde sekiz mil mesafede, Yunanlıların dördü kuşatma topu olmak üzere on iki toplarının bulunduğu - Ham-Dova(?) İlete(?) Nanishe(?) dolaylarında - savunmamızı güçlendirmeye başlayalı üç ay oluyor.

Diğer detaylar hakkında bilgi aldık ancak askerî makamlardan aldığımız talimat doğrultusunda Dr. Nazım ve delege Atıf'a ilettik.

kitabındakine göre çok daha yetkin ve anlam bütünlüğüne sahip olduğunu düşündüğümüzden Protic'i tercih ettik. Ayrıca Protic'in kitabındaki metin Reiss'in kitabındaki metinde yer almayan bazı kısımları da içeriyordu. Ancak mesela imza kısmında Protic'in "Hakkı Bey" yerine "Akif Bey" ismini vermesi gibi sahadaki duruma uygun olmayan birkaç yerde Reiss'in kitabındaki çeviriyi kullandık. Her iki çeviri için bkz. Stojan M. Protic, *The Aspirations of Bulgaria*, (Sırpça'dan çeviri), Simpkin-Marshall-Hamilton-Kent & Co., Ltd., London 1915, s. 173-175 ve bkz. Reiss, a.g.e., s. 16-18.

¹¹²Bu tarih sorunludur. Mehmet Ali Bey ve Yahya Kaptan 14/15 Eylül'de Sırp topraklarına girmişlerdi. Mehmet Ali Bey'in Sırp topraklarına girdikten üç gün sonra bu içerikte bir mektup kaleme almış olması mantıklı değildir. Zaten mektupta bir aydır Doyran'da bulunduklarını ifade etmektedir. Mehmet Ali Bey 24 Ekim'de Sırp larca pusuya düşürülüp intihar ettiğine göre mektubu da bundan 5-10 gün önce kaleme almış ve göndermeye henüz fırsat bulamamış olması gerekir. Dolayısıyla mektubun tarihi konusunda net şeyler söylemek için mektubun orijinalini görmeye ihtiyaç vardır.

Not : Cevabınızı lütfen Sefarethane kanlıyla şifreli olarak gönderiniz, Merkez Komite bunu oradan Ustrumca'daki delegeye iletecek. Bu cevabı üç gün içinde alacağımız şekilde yapılmalı. Aksi taktirde bir mektup şeklinde olursa bir ay beklemek zorunda kalırız.

*Doyran Bölgesi Reisi
Harp Akademisi Muallimi
Mehmet Ali*

*Siyasi Kısım Eski İdarecisi
Hakkı Bey¹¹³*

Bu mektuptaki dikkat çekici hususlardan biri de Enver Paşa'nın kontrolündeki TM'nin ordu mensubu çete reisi Mehmet Ali Bey'in Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbolat ve Dâhiliye Nazırı Talat Beylere yakınlığı ve onlardan medet beklemesidir. Teşkilat içerisinde Enver Paşa'nın hareket tarzının bütünüyle benimsenmediği açık olduğu gibi, en azından bazı tepki ve şikâyetlerin adresinin Enver Paşa'nın rakibi Talat Bey olması dikkate değerdir.

Öte yandan Yahya Kaptan grubu da beraberinde kendisine iltihak etmiş olan bir grup Makedonya Müslümanı olduğu hâlde takriben 1914 Eylül sonları veya Ekim başlarında Pavle Blazariç kumandasındaki bir Sırp taburuyla Gevgili ovası civarında bir yerde çatışmaya girdi. Ölü ve yaralı toplam 25 civarında zayıat veren grubun geri kalanı mümkün mertebe yaralıları da yanına alarak Bulgar topraklarına geçti. Yaralıları Sofya'da bir hastaneye nakledildi. Yahya Kaptan da bu çatışmada sol omuz bölgesi civarından yaralanmıştı. Bulgarlara güvenmediğinden tedavi için önce Edirne'ye sonra da İstanbul'a nakledildi¹¹⁴ ve bir daha bölgeye dönmedi¹¹⁵. Böylece operasyonun ilk safhası sönümlenmiş oluyordu.

9. Kuzey Makedonya Müslümanlarının Ödediği Bedel

TM'ye bağlı çetelerin Sırp Makedonyası'ndaki faaliyetlerinin kısa bir süre içinde çıkmaza girmesi bir yana bölgenin Müslüman ahalisine de büyük bedeller ödetmeye başlamıştır. Hâlâ büyük tereddütler yaşayan Bulgarlar savaşa girmedikleri sürece Türk ordusunun da Makedonya'ya geçmesi imkânsızdı. Ayrıca Bulgar Hükümeti İMDÖ'ye bağlı çetelerin Makedonya'daki faaliyetlerine kerhen göz yumuyor ama bizzat desteklemiyordu. Devlet memurlarının komitelere katılımı yasaklanmış ve çetelerin adam sayısına da sınırlama getirilmişti. 1914 Eylül ve Ekim ayları boyunca İMDÖ çetelerinin bölgedeki faaliyetleri sınırlı kaldı¹¹⁶ ki Mehmet Ali Bey de mektubunda zaten bundan yakınıyordu.

16 Ekim'de Sofya Sefiri Fethi Bey Hariciye Nazırı Sadrazam Sait Halim Paşa'ya gönderdiği telgrafta son zamanlarda Sırp Makedonya'sının Doyran bölgesinde olup bitenlere dair aldığı duyumları aktarıyordu. Buna göre Yahya Kaptan ve Mehmet Ali Bey kumandası altındaki Türk çeteler söz konusu bölgeye girdiğinden beri Sırp bölge Müslümanlarını katletmeye ve meskenlerini yakmaya başlamışlar, bu durum karşısında Bulgar sınırına yakın Müslüman köyler ahalisi de çareyi ya sefil ve çıplak hâlde dağlara çıkmakta ya da Bulgaristan'a iltica etmekte bulmuştu. Fethi Bey bu noktada Türk çeteler Makedonya'da faaliyete devam ederlerse Sırbistan'daki tüm Müslümanların tamamıyla katledileceği uyarısında bulunup söz konusu çetelerin Makedonya'ya girmelerinin engellenmesi gerektiğini yazmış ama sonra bu kısmın üzerini çizmişti. Bunun yerine telgrafını Müslümanların vaziyetinin tahammül edilemez bir renk aldığını ve bu durumun Türk çetelerin bölgeye girişiyle başladığını tekrar vurgulayarak bitiriyordu¹¹⁷. Görüldüğü gibi Fethi Bey

¹¹³Hakkı Bey'in Ekim 1914'te Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal Bey'e verdiği bir rapordaki imzası "İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi Umur-i Siyasiye Şubesi Müdür Muavin-i Sabıkı Hakkı" şeklindedir. Bkz. *Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 490.

¹¹⁴Aydoğdu, a.g.e., s. 141-146.

¹¹⁵Denker, a.g.e., s. 275.

¹¹⁶Ketzoyevič, a.g.m., s. 110.

¹¹⁷BOA. HR. SFR. 04.. 881-54, lef 2.

Türk çetelerin Makedonya'ya sokulmasının ortaya çıkardığı sonuçlar karşısında herhâlde işgüzarlık olarak gördüğü bu operasyona isyan ediyor ama yine de kendisini frenleyerek hükümetin yetki alanına müdahale olarak algılanabilecek ifadelerden kaçınmayı tercih ediyordu. Ancak zaten yazdığı şeyler vaziyeti ve yapılması gerekeni bütün açıklığıyla ortaya koymaktaydı.

Fethi Bey 30 Ekim 1914'te Hariciye Nezareti'ne aynı içerikte bir telgraf daha göndererek Kuzey Makedonya Müslümanlarının başına gelenlerin bölgede Türk çetelerin faaliyete geçmelerinden sonra gerçekleştiğinin altını bir kez daha çizdi¹¹⁸. Ertesi gün Sadrazam Sait Halim Paşa'ya gönderdiği telgrafta, olanları bu kez daha detaylı ve duygusal bir tarzda tasvir etmekte ve adeta Sait Halim Paşa'yı Türk çetelerin Makedonya'ya geçişini engellemek için inisiyatif almaya zorlamaktaydı. Mehmet Ali Bey grubunun akıbeti hakkındaki bilgileri de paylaşan Fethi Bey Sırp şiddetinden dehşete kapılıp Bulgaristan'a sığınan mültecilerin ifadelerine de yer veriyordu: Buna göre Balkan Savaşları sonrası Sırlar Makedonya Müslümanlarına bölgenin Hristiyan ahalisine nazaran mümkün olduğunca iyi davranmışlar ancak ne zaman ki Türk çeteler Makedonya'da faaliyete başlamış o zaman Sırbistan'ın her yerinde Müslümanlara karşı güvensizlik baş göstermiş ve Sırlar Müslümanları tedhiş için türlü zulmü icra etmeye başlamışlardı¹¹⁹.

Diğer yandan Niş Sefareti'nin Hariciye'ye gönderdiği mütalaa da Fethi Bey'i teyit ediyordu¹²⁰. Belgrad Sefareti de aynı konuda Hariciye Nezareti'ni uyarılmış, söz konusu çetelerin mevcudiyetinin Sırların Müslüman ahalie şiddet uygulaması sonucunu doğuracağını yazmıştı. Hariciye Nezareti bu durumu Dâhiliye ve Harbiye Nezaretlerine birer yazıyla bildirdi¹²¹.

Bu noktada ortaya çıkan tablo konusunda Hariciye Nezareti ile Harbiye Nezareti arasında yaklaşım farkı olduğu söylenebilir. Ne var ki Enver Paşa'ya hata yaptığını söylemek herhâlde o kadar kolay değildi.

6 Kasım 1914'te bu sefer de Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal Bey Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiye Reisi Kaymakam İsmail Hakkı Bey'e "gizli ve özel" ibareli bir yazı gönderdi. "*Kardeşim*" hitabıyla başlayan ve gayet samimi bir dille kaleme aldığı yazısında Sırp ve Yunan işgali altında bulunan Makedonya'da Türk çetelerinin yürüttüğü harekâtın neticesi olarak bölgedeki Müslümanların "*mahv u perişan*" edilmekte olduğunu bildiriyordu. Ustrumca'ya sığınan 800'den fazla Müslüman aç ve perişan hâldeydi. Çete reisleri de şaşkın durumdaydı. Bunlardan bazıları Sofya'ya gelerek sefarete başvurmakta ve ne yapmak lazım geldiğini sormaktaydılar. Onların anlattıklarına göre Bulgar komitesi birçok noktada verdikleri sözlere uymamaktaydı. Bulgar Harbiye Nezareti sınır memurlarına Müslümanların Bulgaristan'a girişine izin verilmesini tebliğ etmiş durumdaydı. Türk çete reisleri sığınmacı Müslümanların iaşesi için yardım talep etmekteydiler. Ayrıca Mustafa Kemal Bey Bulgar komite reislerinin o günlerde Sofya'da toplanarak harekete geçip geçmeme konusunu görüştükleri bilgisini vererek Bulgar komite reis ve mensuplarının muhtelif fikirlerde olup aralarında azımsanamayacak oranda Rus yanlıları bulunduğuna dikkat çekiyordu. Bulgar-Makedonya Komitesi'nin Protogerov dâhil ileri gelen isimleriyle yaptığı görüşmelerde yakında harekete hazırlanmakta olduklarını söylediklerini ama bunu destekleyecek somut bir işaret görmediğini ifade etmekteydi¹²².

Bu arada daha önce Mehmet Ali Bey'le birlikte hareket eden Hakkı Bey de Sırların baskısı sebebiyle Ustrumca'ya çekilmeye mecbur kalmış ve bazı hususları bizzat anlatmak için de Sofya'ya gelmişti. Mustafa Kemal Bey onu Bulgar çete reislerinin yaptıkları toplantılarda alınan kararlar hakkında bilgi edinmekle

¹¹⁸BOA. HR. SYS. 2404-25, lef 2.

¹¹⁹BOA. HR. SFR. 04.. 881-54, lef 1.

¹²⁰BOA. HR. SYS. 2404-25, lef 2. (Belgenin arkasına düşülen not)

¹²¹BOA. HR. SYS. 2404-25, lef 2.

¹²²Sofya Askerî Ataşesi..., s. 483-484.

görevlendirdi. Bulgar Komitesi reisleri Aleksandrov¹²³ ve Protogerov'un hareketlerini incelemek için ayrıca bir memur görevlendirmişti. Mustafa Kemal Bey'in beklentisi bu isimlerin umulan harekete başlamasıyla Bulgarların Sırp ve Yunanlılarla ilişkilerinin bir derece daha kötüleşmesiydi¹²⁴. Harekâta karşı olan Mustafa Kemal Bey'in kendi düşüncesinin zıddı olan bu tür faaliyetlerde bulunması Enver Paşa'nın İMDÖ'nün pasif tutumundan ve Sofya Sefareti'nin uyarılarından etkilenmediğini göstermektedir. Çete faaliyetlerinin durdurulması bir yana Bulgarları çete faaliyetlerine hız vermeye teşvik etmek üzerinde duruluyordu. İleride görüleceği gibi bunun için de daha fazla sayıda Türk çete Bulgarları desteklemek üzere bölgede faaliyete başlayacaktı.

Diğer yandan Hakkı Bey Bulgar çete reisleriyle yaptığı görüşmeler sonucu edindiği bilgileri Mustafa Kemal Bey'e rapor hâlinde sundu. Bu rapordaki ifadeler Türk çetelerin ve Makedonya'nın Müslüman ahalisinin içine girdiği cenderenin boyutunu ilk ağızdan açıkça ortaya koymaktaydı. Rapor Bulgar komitelerinin nihayet harekete geçeceğine dair bilgilerle başlıyordu: Komitelerin aldığı karara göre Gradets ve Demirkapı arasında Vardar nehri üzerinde bulunan demiryolu köprüleri tahrip edilerek Sırp'ların Selanik ile olan askerî bağlantısı kesilmeye çalışılacaktı. Bu operasyonu bir kısmı Bulgar ordusu istihkâm efradından bir kısmı da Bulgar ve Türk çetelerinden oluşan ve Aleksandrov ya da Protogerov tarafından kumanda edilecek olan 120-150 kişilik ve iki el mitralyözle donatılacak bir müfreze gerçekleştirecekti. Mitralyözler Ustrumca'ya gönderilmiş durumdaydı. Harekâta katılacak Türk çete reisleri (raporu kaleme alan) Hakkı Bey ve Hüseyin Bey'di. Bu noktada Hakkı Bey raporda köprüye yakın İslam köyü olmadığından harekâtın Müslüman ahaliye zararı dokunmayacağını umulduğunu ifade ediyordu. Ayrıca Üsküp'e de bir saatli bomba gönderilerek ikinci bir sabotaja teşebbüs edilecekti. Hakkı Bey'in harekâta katılıp katılmama konusunda tereddüt yaşadığı görülmektedir. Ancak neticede İstanbul'dan Türk çete reislerinin faaliyetlerini durdurmaları yönünde kesin bir talimat gelmediği sürece iştirak etmeye karar vermişti ve raporu verdiği gün de hareket edecekti. Aksi yönde bir talimat gelinceye kadar Bulgarlarla birlikte hareket etmeye devam kararı almasında Müslüman ahalinin korunması için bunun gerekli olduğu düşüncesi etkendi¹²⁵. Hakkı Bey herhâlde yanlarında Türk çeteler olmaksızın sırf Bulgarlarca yürütülecek harekâtın bölge Müslümanlarına zarar verebileceği yönündeki endişesini ifade etmeye çalışıyordu. Bundan sonra Hakkı Bey en kritik noktalara değinmeye başlıyordu; Bulgarların genel tavırlarının, Türklerle yaptıkları anlaşmaya ve Makedonya meselesine yönelik tutumlarının ve sahip oldukları gizli niyetlerin Mustafa Kemal Bey tarafından gayriresmî surette İstanbul'a bildirilmesini istiyordu ve bu isteğinin altında yatan endişeyi de açıkça ifade ediyordu: "... bildiriniz ki fedakarlığa matuf olan harekâtımız netice itibarıyla Makedonya'daki Türk ve Müslümanların izmihlali esbabını hazırlamasın"¹²⁶. Bu noktada vurgulamak gerekir ki Mustafa Kemal Bey raporu Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderirken Hakkı Bey'in İstanbul'a iletilmesini rica ettiği hususları aynen yazmış ve bunların daha önce kendisi (Mustafa Kemal) tarafından da gerek "zâtı alilerine" (yani Başkumandanlık Vekâleti Erkân-ı Harbiye Reisi Bronzart Von Schlefendorff'a) gerek Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya arz edildiğini belirtmiştir¹²⁷. Hakkı Bey'in böyle bir talepte bulunması Mustafa Kemal Bey tarafından ayrıca teşvik edilmiş olabilir. İhtimal ki Mustafa Kemal Bey daha önce durumu İstanbul'a izah ettiği ama bir netice alamadığı için bir de sahadaki bir çete liderinin dilinden aktarılmasını faydalı bulmuştur. Diğer yandan kendi

¹²³Belgede "Teodor Alek Nedrov" şeklinde yazılmış ancak "Todor Aleksandrov" olduğunda şüphe yoktur. Belgenin orijinali ve transkripsiyonu için bkz. *Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 487, 489.

¹²⁴*Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 489.

¹²⁵*Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 489-490.

¹²⁶*Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 490; Ayrıca Hakkı Bey'e bakılırsa Aleksandrov kendisine Vardar ve Bregalnica nehirlerine kadar olan Makedonya topraklarının kendilerine bırakılması karşılığında tarafsızlıklarını korumalarına yönelik gizli Sırp teklifinin Bulgarlarca reddedildiğini söylemişti. Türk çetelerin Ustrumca'daki haberleşme vasıtaları da eşraftan Eşref Bey ve Hafız Şakir Efendi'yd. Bulgarlarca bilinmesinde sakınca olmayan hususlar ise Konstantin Sipochef (Tsipuşev) vasıtasıyla bildirilebilecekti. Bkz. *Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 489-490.

¹²⁷*Sofya Askerî Ataşesi...*, s. 490.

görüşünün sahada olup bitenler tarafından doğrulandığını (ve tabii Enver Paşa'nınkinin ise yanlışlandığını) Enver Paşa'ya göstermekten de ayrı bir tatmin duyduğu muhakkaktır.

Sonuç olarak Hakkı Bey de Mustafa Kemal Bey'le aynı görüşteydi ve Makedonya harekâtının bölge Müslümanlarına getirdiği ve maalesef getirmeye de devam edeceği felaketin sorumluluğu artık taşınması her geçen gün daha da zorlaşan bir yüke dönüşmüş durumdaydı.

10. Operasyonun Artan İvmesi ve Elde Edilen Sonuçlar

Almanların ve Avusturyalıların bu noktada etkisi ayrıca tartışılabilir ama neticede Enver Paşa aynı fikirde değildi. Cevaben Mustafa Kemal Bey'e gönderdiği kısa talimatta 'Türk çetelerin Sırp arazisinde gösterdikleri faaliyetin arzu edilen maksadı bir dereceye kadar temin ettiğini ve mevcut durumda bu çetelerin Bulgarlarla birlikte faaliyetlerine hız vererek maksadın tamamen hâsıl olmasına çalışmasının bir kat daha ehemmiyet kazandığını' ileri sürmekte ve 'icap edenlerin buna göre yönlendirilmesini' istemekteydi¹²⁸.

Zaten Mehmet Ali Bey ve Yahya Kaptan çetelerinin bozguna uğradığı haberinin gelmesiyle Makedonya'daki çetelerin genel sorumlusu (Çolak) İbrahim Bey derhâl Ustrumca'ya geçmiş, talimatnamedeki aksi yöndeki hükmü bir kenara bırakarak henüz hayattaki çete mensuplarının Bulgar topraklarına çekilmesini sağlamış ve bunları yeniden tanzim etmeye çalışmıştı. Yukarıda belirtildiği üzere Ustrumca'ya çekilen isimlerden biri Hakkı Bey'di ve yeni düzenlemede Kuzey Makedonya'da faal çetelerin genel kumandanı olan Mehmet Ali Bey'in yerini almıştı. Hakkı Bey kısa sürede Mehmet Ali Bey çetesini tekrar eski hâline getirmeyi başaracaktı. İbrahim Bey'in yaptığı yeni düzenlemeye göre Doyran mıntıkasına merkezi Çepelli köyü olmak üzere Hafız Recep, Tikveş mıntıkasına merkezi Banisa olmak üzere Hüseyin Kaptan, İştîp mıntıkasına da merkezi Cuma-i Bala olmak üzere Ali Bey Sarov yeni tanzim edilmiş çeteleriyle beraber getirilmişlerdi. Bu yeni çetelerin teçhizat ve silahları mükemmeldi¹²⁹.

Bulgar komitelerince planlanan ve Hakkı Bey'in Mustafa Kemal Bey'e haber verdiği saldırı 15 Kasım 1914'te gerçekleştirildi. Bu TM çeteleriyle İMDÖ'nün imza attığı büyük çaplı ilk girişimdi. Planlandığı gibi operasyonda Türk çetelerin başında Hakkı ve Hüseyin Beyler bulunmaktaydı. Hedef Vardar nehri üzerinde bulunan ve Udovo köyü yakınlarındaki demiryolu köprüleriydi. Sırp köprü muhafızları hemen tamamen imha edilirken köprülerde de çok büyük hasar oluştu¹³⁰. Sırplar bu saldırının Koljo Lefterov ve Dimitir Nedkov tarafından idare edildiğini ve arkasında Bulgar Hükümeti'nin bulunduğunu tahmin ediyorlardı. Ayrıca saldırganların o güne dek bilinmeyen yeni tip makineli tüfekler kullandığını ve silahların Osmanlı tarafından temin edildiğini ileri sürmekteydiler¹³¹.

Bu olayın ardından ortak eylemler hız kazandı. Sırp otoriteleri komitacıların faaliyetleriyle bunaldı ve kırsal alanda kontrolü yavaş yavaş kaybettiler. Makedonya bölgesinden sorumlu Sırp kumandan Damyan Popoviç'in Vardar boyundaki durumu tasvir ettiği raporunda 1915 yılı Ocak ayında ve Şubat ayı başlarında kırsal alanda dolaşan pek çok çetenin tespit edildiği ifade ediliyordu. Rapora göre bölgede altı Bulgar ve dört Türk çete faaliyet hâlindeydi. Tikveş bölgesindeki çetecilerin tamamı Türk'tü. Negotin ve Radoviş cihetlerinde ise Yahya Kaptan (metinde Jaja-aga) faaliyet yürütüyordu. (Popoviç yanılıyor. Daha önce yaralanan Yahya Kaptan bu tarihte artık Makedonya'da değildi). Hakkı Bey'in çetesi ise Yörük bölgesindeydi. (Yörüklerin yerleşim bölgeleri dikkate alındığında Doyran, Radoviş, İştîp hattında bir yerlerde olduğu söylenebilir). Mart

¹²⁸Sofya Askerî Ataşesi..., s. 486.

¹²⁹Denker, a.g.e., s. 281.

¹³⁰Sahara, a.g.m., s. 399.

¹³¹Sahara, a.g.m., s. 400.

ayı itibarıyla Vardar bölgesinde toplamda 160 Bulgar çetecinin mevcut olduğu düşünülüyordu¹³².

Çeteler bölgeyi karıştırmakta ve Müslüman ahaliyi Sırp ordusunda askerlik hizmeti yapmaktan alıkoymakta oldukça başarılıydılar. Sırp 12. Sınır Muhafız Müfrezesi kumandanının 15 Ocak 1915 tarihli raporunda Müslümanların, özellikle de Vardar Nehri'nin doğu kesimindeki Negotin bölgesi köylerinin büyük oranda askerlikten kaçtıkları bildiriliyordu. On gün sonra Tikveş valisi de benzer bir şikâyeti dile getiriyordu: Negotin'den 79, Doyran'dan 65, Gevgili'den 56 olmak üzere celp zamanı gelen askerlik çağındaki toplamda 200 Müslüman firar etmiş, onlarla birlikte çok sayıda akrabaları da bölgeyi terk etmişlerdi¹³³. Bunların Bulgaristan'a sığındıklarını söylemeye gerek yok.

Bu noktada bir tespit yapmak gerekir. İşin başında Müslüman köylülerin Sırp ordusuna katılmasına mani olmak, Sırlara karşı isyankâr bir tavır takınmaya teşvik etmek ve sıkıştıklarında da Bulgaristan'a iltica edebileceklerini söylemek gibi esaslar tespit edilmişti. Mustafa Kemal Bey Müslümanların yerlerini yurtlarını terk ederek perişan hâlde Ustrumca'ya sığınmalarından şikâyetçiydi ama herhâlde bu durumun Türk çetelerin propagandasının bir sonucu ve planın bir parçası olduğunu ya bilmiyordu ya da bilse bile kendince bir itiraz geliştirmeye çalışıyordu. Burada Türk çete reislerinin içini acıtan esas meselenin Bulgaristan'a sığınan Türk köylüler değil, sığınamayanların Sırların hışmına maruz kalmış olması olduğunu ifade etmek gerekir.

Bulgar komitacı Tsipuşev de kendi bakış açısından Türk çetelerin Makedonya'daki faaliyetlerinin ulaştığı başarıdan bahseder. Her şeyden önce Türk çetelerin faaliyette bulunduğu bölgelerde Türkler Sırp davasına hizmet etmeyi reddetmiş, Bulgar çetecileri kabulte karşılaşmış ve dahası çok sayıda Türk Bulgar topraklarına iltica ederek Sırp karşıtı organizasyona katılmışlardır. Böylece Bulgarlar Türklerin düşman olarak karşılarına dikilmesi riskini bertaraf ettikleri gibi onları ortak olarak yanlarına almış oluyorlardı¹³⁴.

11. Valandovo Hadisesi ve Sonrası

1914 yılı Ekim ayı sonunda Osmanlı Devleti İttifak Devletleri safında savaşa resmen dâhil olmuştu. Böylece müttefikleri Almanya ve Avusturya ile karadan irtibat tesis etmek için Bulgaristan'ın ittifaka dâhil edilmesi çok daha acil bir zarurete dönüşmüş durumdaydı.

İtilaf Devletleri'nin Bulgarları kazanmak için sundukları teklifler Sofya için tatmin edici olmaktan uzaktı. Doğu'da Midye-Enez hattı öneriliyordu ama Bulgarların esas hedefi olan Makedonya konusunda, o da savaş sonunda Sırbistan ve Yunanistan'ın başka cihetlerde genişlemesi şartıyla cüzi kazanımlar vaat ediliyordu. Zaten Sırp ve Yunan hükümetleri bu cüzi tavizleri bile vermeyi reddetmekteydi. Bulgar Hükümeti diplomatik sahada çabalamaya devam ederken İMDÖ Makedonya'da Türklerle ve Arnavutlarla iş birliği hâlinde Sırlara karşı yürüttüğü mücadeleye devam etmekte¹³⁵ ve yoğunluğunu da giderek arttırmaktaydı. 1915 Mart ayı içerisinde Türk ve Bulgar çetelerin oluşturduğu karma bir kuvvet Valandovo-Udovo-Meletkovo üçgeninde Sırp kuvvetlerine saldırdı. Yaşanan çatışmada 50-60 Sırp öldürülürken Sırların silahları alındı, bölge işgal edildi ve Selanik'e giden demiryolu kesildi. Burası Selanik ve Sırbistan için müttefikler ile tek bağlantı yoluydu. Sırp hükümeti bu olayda Bulgar parmağı olduğunu düşündüğü için Bulgaristan'ı protesto etti ve bölgeye yeni askerî kuvvetler gönderdi¹³⁶.

¹³²Sahara, a.g.m., s. 400.

¹³³Sahara, a.g.m., s. 400.

¹³⁴Tsipuşev, a.g.e., s. 47.

¹³⁵Minchev, a.g.m., s. 23-24.

¹³⁶Ökkeş Narinç, *Bulgar Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, s.123.

Ancak İMDÖ ve TM Sırlara çok daha büyük bir darbe indirmenin peşindeydi. Avusturya-Macaristan Askerî İstihbarat Servisi'nin desteklediği büyük bir eylemin hazırlıkları yapılmaktaydı. Çanakkale'deki Türk direnişinin heyecan verici haberleriyle motive olan çetelerin amacı Sırların İtilaf kuvvetleriyle bağlantı hattını, yani Selanik-Üsküp demiryolunu tamamen devre dışı bırakmaktı¹³⁷. Hedef Udovo istasyonu yakınlarında ve Vardar nehri üzerinde bulunan demiryolu köprüsüydü¹³⁸. Bu hedefi gerçekleştirmek için köprüyü ve istasyonu korumakla görevli Sırp taburunu etkisiz hâle getirmek gerekecekti¹³⁹.

Denker bu operasyon için İbrahim Bey'in motivasyon kaynaklarından birinin Mehmet Ali Bey'in intikamını almak olduğunu söylüyor. Operasyon öncesinde İbrahim Bey Makedonya Müslümanlarına yönelik bir beyanname yayımladı ve eli silah tutanları kendisine katılmaya davet etti. Denker'e bakılırsa çağrı sonrası ailece ya da bireysel olarak Ustrumca'ya sığınanların adedi 20.000'i aşmıştı. Operasyon için Sofya'dan getirilen silahların adedi ise sınırlıydı. Mültecilerden 600 kişi seçilerek silahlandırıldı ve çetelerin emrine verildi. Böylece eldeki mevcutlarla birlikte 750 kişilik bir kuvvet oluşturuldu. Çetelerin mevcudunun bu seviyeye yükselmesi İbrahim Bey'in TM merkezinden bu çetelerin sevk ve idaresi için mevcut çete reislerine eşlik edecek zabıtlar talep etmesine yol açtı. Gönderilen zabıtlardan Yüzbaşı Yusuf Bey Tikveşli Hüseyin Kaptan çetesine, Yüzbaşı Nuri Bey Tikveşli Ali çetesine, Yüzbaşı Rıdvan Bey de diğer Ali Bey çetesine memur edildiler. Bu üç çeteye Zeki Kaptan çetesine ve bizzat Hakkı Bey'in kumanda ettiği çete eşlik edecekti. Ayrıca İstanbul'dan Arif Kaptan, Üsküp eşrafından İdris Beyzade Kahraman ve Kazım Vlassa Beyler de operasyon için bölgeye gelmişlerdi¹⁴⁰.

22 Mart 1915 tarihli bir Sırp istihbarat raporuna göre 300 Türk ve 40 Bulgar gerilla Ustrumca kasaba merkezinde toplanırken, 795 gerilla da civardaki 16 köye dağıtılmış durumdaydı. Gerillaların genel komutanı Hakkı Bey idi. Operasyonun mali kısmından sorumlu Cepeskov adlı bir Bulgar Binbaşı da onunla birlikteydi¹⁴¹. Gerillalar bol malzemeye sahipti ve iyi silahlanmıştı. Sırp istihbaratı 1 Nisan'da Ustrumca'ya arabalarla bir grup subayın geldiğini de tespit etmişti. İsimlerini belirleyebildikleri subaylar şunlardı: İbrahim Efendi (Bey), Yüzbaşı Hüseyin Efendi (Bey), Mehmet Ali Bey (daha önce intihar eden Mehmet Ali Bey ile karıştırılmamalıdır), Teğmen Nuri Efendi (Bey) (Yüzbaşı olmalı), Ömer Efendi, Yüzbaşı Temolkonov, Teğmen Aleksandır Kozakov, Teğmen Nikolov. Bunların yanı sıra beş Bulgar çete reisi de gelenler arasındaydı (İçko, Stojçe, Sermeninac, Donçe, Argir). Bu isimler aynı gün çetelerin evvelden beri üssü durumundaki sınıra yakın Çepelli'ye hareket etmişler ve adamlarını da civar mevkilere yerleştirmişlerdi¹⁴². Denker de İbrahim Bey'in bu operasyon için önce Ustrumca'ya sonra da sınırdaki Çepelli'ye geldiğini, otuz kişilik bir Türk çetesine Sırp topraklarına girerek Vardar nehri yakınlarındaki tepelere çıkıp bölgenin krokisini çıkarttığını ve tekrar Çepelli'ye geri döndüğünü söylüyor. Ayrıca köprüleri patlatmak için kullanılacak dinamitlerin de Bulgar topraklarındaki Sidoviçe köyünde denemesi yapılmıştı. Tüm bu hazırlıkların yanı sıra Sırp toprakları ile Ustrumca arasında mekik dokuyan adamlar sayesinde sürekli taze istihbarat elde ediliyordu¹⁴³.

Denker'in hesabına göre 750 Türk ve 400 Bulgardan oluşan kuvvetlerden 200 Türk ve 200 Bulgar ihtiyat olarak ayrıldıktan sonra harekete geçildi. Bir gün önce gelen raporlardan Vardar üzerindeki hedef köprüyü müdafaa eden Sırp kuvvetlerinin bir tabur kadar olduğu teyit edilmiş ve 750 kişilik bir kuvvetin operasyon

¹³⁷Minchev, a.g.m., s. 24.

¹³⁸Tsipuşev, a.g.e., s. 47.

¹³⁹Dmitar Tasić, "Gallipoli Campaign of 1915 and Serbia- Correlations, Significance and Implications", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2016-I, sayı 29 (2019), s. 22.

¹⁴⁰Denker, a.g.e., s. 290.

¹⁴¹Cepeskov olarak adlandırılan bu kişi daha önce bahsi geçen Tsipuşev olabilir.

¹⁴²Sahara, a.g.m., 401.

¹⁴³Denker, a.g.e., s. 290-293.

için yeterli olacağı sonucuna varılmıştı¹⁴⁴.

Gerillaların 2 Nisan gecesı Sırp topraklarına sızmaya başlamasından sonra yaşananlar oldukça karmaşıktır ve anlatılar muhtelifdir. Denker'e göre İbrahim Bey Bulgar destekli Türk kuvvetlerini dört kola ayırarak Sırp kuvvetlerinin bulunduğu bölgelere yönlendirmişti. Kollardan biri Valandovo'yu hedef alırken bir diğeri Kalisve'yi, üçüncü bir kol (ki başında Hakkı Bey bulunuyordu) Vardar üzerindeki hedef köprüye en yakın konumda bulunup Sırp'ların topçu mevkiı olan Udovo'yu (metinde Hodova) ve nihayet dördüncü kol da Graveç'i hedef alacaktı. Hedef bölgeler farklı uzaklıklarda olduğundan eş zamanlı bir saldırı başlatabilmek için kollar fasılalarla yola çıkartılmıştı ve tabii herşeyden önce sınıra yakın Sırp nöbetçiler etkisiz hâle getirilmişti. Sırp'ların kolların hedefindeki mevkiilerde birlikleri bulunmakla birlikte aslında esas kuvvetleri Vardar nehrinin karşı sahilindeydi¹⁴⁵. (Sahara'nın Kecojeviç'ten aktardığına göre ise bütün kuvvet iki ana kol ve beş destek ünitesinden oluşmaktaydı)¹⁴⁶.

3 Nisan sabahı şafak sökmeden çatışmalar başladı. Sırp'ların topçu mevkiı iki top ve cephaneyle birlikte kısa sürede ele geçirilirken bu eş zamanlı saldırılar karşısında paniğe kapılan Sırp kuvvetleri tüm mevkiilerden geri çekilmeye başladı. Anlaşılan Vardar'ın karşı sahiline geçme güdüsüyle hareket ediyorlardı. Ancak bu onların saf dışı kalması anlamına gelmiyordu. Oradaki ana Sırp kuvvetleriyle beraber şiddetli ateş ile köprüyü savunmaya devam edebilirlerdi. Valandovo Hafız Recep Efendi kuvvetlerince zaptedilmiş, kasabadan çekilmeye çalışan Sırp kuvvetlerinin başındaki dört subay yolda pusuya düşürülerek öldürülmüştü. Denker bu subaylardan bir binbaşının üniformasının İstanbul'da askerî müzeye gönderildiğini söylüyor¹⁴⁷. Tsipuşev de yalnızca Valandovo'da 150 Sırp astsubayın ve askerın, bir binbaşının ve birkaç başka subayın öldürüldüğünü teyit ediyor¹⁴⁸. Çok geçmeden köprüye muhtelif uzaklıklardaki hedef bölgeler kontrol altına alındı. Ancak esas hedef konumundaki köprüyü savunan Vardar karşı sahilindeki Sırp kuvvetleri tahmin edilenden fazlaydı. Denker Bulgarların operasyon öncesi Sırlara haber uçurmuş olabileceğini öne sürüyor. Ayrıca Bulgar çetecilerin çatışmaya girmekten kaçındıklarını ve nihayet geri çekilmeye başladıklarını da ekliyor. Bu iddiaları teyit etmek zor. Ancak anlaşılan başlangıçta etkili bir şekilde gelişen operasyon aynı şekilde devam etmedi ve Sırp'lar bölgedeki kuvvetlerini takviye edecek imkân bulabildiler. Takviye kuvvet taşıyan ilk tren köprü mevkiine yaklaştığında Sırlardan ele geçirilen toplarla yapılan atışlar sonucu isabet alarak geldiği istikamete geri dönmüş ancak çok geçmeden bu sefer top menzili dışında duran bir başka trenden inen iki tabur asker Vardar'ın karşı sahilinde köprüyü savunan Sırp kuvvetlerine katılmıştı ki bu yeni gelenler yanlarında top da getirmişti. İbrahim Bey bu durumda köprüyü havaya uçurma planından vazgeçti ve tamamen yeni bir hedefe odaklandı; Türk çeteler Bulgaristan'a döndüklerinde bölgede kalan Müslüman ahalinin Sırp'ların hışmına uğrayacağı kesindi ve bunların mutlaka Bulgar topraklarına tahliyesi gerekiyordu. Ama bu saatler içinde yapılabilecek bir iş değildi. Bu yüzden Sırp'ları bir süre daha bulundukları mevkiide tutmak için sınırlı sayıdaki kuvvetle çatışmaya devam edilecekti ki İbrahim Bey'in kendisi de çatışma bölgesinde kalacaktı¹⁴⁹. Çatışmalar ertesi gün ve gece de sürerken¹⁵⁰, köylülerin Bulgaristan'a sevkine de devam edilmiş, nihayet çeteler de kademeli olarak çekilmiştir. Bulgar topraklarına son çekilenler İbrahim Bey ve yanındakilerdi. Denker çatışmalar sonucunda Türk çetelerin 31 şehit ve 30 yaralı verdiğini, Sırp'ların

¹⁴⁴Denker, a.g.e., s. 293.

¹⁴⁵Denker, a.g.e., s. 293-294.

¹⁴⁶Sahara, a.g.m., s. 401.

¹⁴⁷Denker, a.g.e., s. 294-296.

¹⁴⁸Tsipuşev, a.g.e., s. s. 47.

¹⁴⁹Denker, a.g.e., s. 294-296.

¹⁵⁰Tsipuşev, a.g.e., s. s. 47.

zayıyatının ise 700'den fazla olduğunu söylüyor¹⁵¹. Gotsev Sırpların 470 asker ve 7 subay kaybettiğini ifade ediyor¹⁵². Tam sayıyı tespit etmek zor olsa da Sırplarının kaybının çok edici düzeyde olduğu ortadadır.

Bütün olarak Valandova hadisesi/saldırısı, ya da Sırplara göre “katliamı” olarak anılan saldırıyı gerçekleştiren kuvvetin miktarına dair verilen rakamlar değişkenlik göstermektedir. Sırp otoriteler 3000 gibi abartılı bir sayı ileri sürmüşlerdir¹⁵³. Dimitır Gotsev 600 milis 400 Sırp çeteci ve bir Türk müfrezeden bahsediyor¹⁵⁴ ki Türk unsurunun arka plana atıldığı anlaşılabılır. Operasyonun bizzat içinde yer alan Tsipuşev Türk-Bulgar 1500 kişilik kuvvetten bahsederken¹⁵⁵ Dimitır Tasić de aynı sayıyı veriyor¹⁵⁶. Denker 750'si Türk (200'ü ihtiyat) ve 400'ü Bulgar (200'ü ihtiyat) olmak üzere toplam sayıyı 1150 olarak veriyor¹⁵⁷. Sırp istihbarat raporlarındaki veriler ve Denker'in verdiği rakamlar birbiriyle uyumlu. Bu durumda operasyona 750 civarında Türk ve 400 civarında Bulgar gerillanın iştirak ettiği söylenebilir. Dolayısıyla esasen Bulgaristan'ın savaşa girme konusundaki tereddütlerini gidermek için tasarlanmış bu saldırının Enver Paşa'nın iradesinin bir ürünü olduğunu kabul etmek gerekir.

Dışarıdan bakıldığında saldırı Bulgaristan'ın tavrını ve savaşa İttifak Devletleri yanında girme konusundaki nihai kararını resmen olmasa da fiilen ortaya koyar gibiydi. En azından o dönemde İtilaf devletleri bunu böyle değerlendirmişlerdi. İtilaf cephesi saldırıyı gerçekleştirenlerin Bulgar-Sırp sınırını Bulgar ordusunun yardımıyla geçtiğine inanıyordu ama Sofya Hükümeti herhangi bir Bulgar yetkilinin olayla ilintisini ısrarla reddetti¹⁵⁸. Aslında Bulgar Hükümeti hâlâ kararsızdı ve savaş dışı pozisyonunu koruma niyetindeydi. Denker'e inanacak olursak bu durum Bulgar çetelerin tavrına da yansımıştı.

Valandovo saldırısına iştirak eden Türk çete mensupları 6 Nisan 1915 tarihi itibarıyla Bulgar sınırları içinde Ustrumca'da toplanmışlardı. Hadisenin olağanüstü yankısı ve gelen tepkiler karşısında İMDÖ ileri gelenleri kesinlikle herhangi bir Türkle bir araya gelmek istemiyor hatta Türk çetelerden sorumlu Bulgar Meclisi üyesi Celal (Perin) Bey'in görüşme taleplerini bile geri çeviriyorlardı. Ayrıca Ustrumca'daki Türk çete mensuplarının derhâl Bulgaristan'ı terk ederek Türkiye'ye dönmeleri istenmişti¹⁵⁹. İbrahim Bey bundan sonra harekâta katılan köylüler dışındaki 150 Türk çete mensubunun Sırp topraklarında faaliyet yürütmeye devam etmesine izin verilmesi için Bulgarlar nezdinde girişimlerde bulundu. Ancak Bulgarların olumsuz tavrının yanı sıra TM'deki üstlerinden aldığı emir de faaliyetlerini tatil ederek Sofya'da beklemesi oldu¹⁶⁰. Kısa bir süre sonra da harekât iptal edilecek, çeteler Türkiye'ye dönecekti¹⁶¹.

Valandovo hadisesi Bulgar basınında geniş yer buldu ve Sofya Sefareti Maslahatgüzarlığı bu konuda Hari-ciye Nezareti'ne bir rapor gönderdi. Rapora göre özellikle yarı resmî gazeteler olayı Sırpların Makedonya'daki zalim idaresinin doğal bir sonucu olarak değerlendirirken muhalif basının Ruslara yakın kanadı ise bu gelişmeyi yabancı kuvvetlerin, özellikle Avusturyalıların ve Türklerin, sonuçları itibarıyla Bulgaristan'a büyük zarar verecek bir tertibi olarak kabul etmekteydiler. Bu ikincilerden *Mir* gazetesi 7 Nisan 1915 tarihli nüshasında olayın Makedonya'daki Bulgar ve Türk unsuru mahvetmek isteyen Sırplara bunu daha kolay

¹⁵¹Denker, a.g.e., s. 296-297.

¹⁵²Gotsev, a.g.e., s. 147.

¹⁵³Sahara, a.g.m., s. 401.

¹⁵⁴Gotsev, a.g.e., s. 147.

¹⁵⁵Tsipuşev, a.g.e., s. 47.

¹⁵⁶Tasić, a.g.m., s. 22-23.

¹⁵⁷Denker, a.g.e., s. 293.

¹⁵⁸Tasić, a.g.m., s. 22,23.

¹⁵⁹BOA. HR. SFR. 04.. 281-76.

¹⁶⁰Denker, a.g.e., s. 298-301.

¹⁶¹Denker, a.g.e., s. 344.

yapabilmeleri için bir vesile sunduğunu ifade etmekte, olayın arkasında Sırbistan'ı ve Bulgaristan'ı karşı karşıya getirmek amacındaki ve bunun için harekâta katılanlara istedikleri kadar para vermeye hazır olan Avusturyalıların ve Türklerin bulunduğunu ileri sürmekteydi. Gazete bu maksat için Türklerin 500.000 Frank tahsis ettiklerini daha önce haber verdiklerini hatırlatıyor ve düşmanların Bulgar davasına çok büyük zarar verecek bu olayı Bulgar Hükümeti'nin üzerine yıkıp Londra, Paris ve Petersburg hükümetleri nezdindeki itibarını sarsmaya çalışacaklarını ifade ediyordu. Bu durumda Bulgar Hükümeti'nin yapması gereken şey Makedonya muhacirlerinin Sırbistan sınırında toplanmasına izin vermemek ve onları ülkenin iç bölgelerine sevk ve iskân etmekte.

Demokrat Fırkası'nın sözcüsü konumundaki *Preporeç* gazetesi ise 6 Nisan 1915 tarihli başmakalesinde Valandovo hadisesinin Bulgar Hükümeti'nin iştiraki ve hatta bilgisi dışında meydana geldiğini ileri sürerek olayın garipliğine dikkat çekiyor ve Makedonya'da çete teşkil edenlerin kimler olduğu sorusunu ortaya atıyordu. Bulgaristan'ın Makedonya davasından hiçbir zaman vazgeçmeyeceğinin altını çizen makale, bununla birlikte Makedonya'ya sahip olmanın zamanının gelip gelmediğini sadece Bulgar Hükümeti'nin tayin edeceğini vurguluyordu. Bulgaristan'a karşı sevgileri Bulgar Hükümeti'nden fazla olması mümkün olmayan herhangi bir yabancı devletin, özel şahısların ya da organizasyonun Bulgar Hükümeti'ne baskı uygulamaya ve onu savaşa katılmaya zorlamaya hakkı yoktu. Bulgaristan'ı bir alet gibi kullanmaya ve böylesi eylemlerle onu savaşa sokmaya çalışmak da boşunaydı. Herhangi bir vatansever kendi hayatıyla oynayabilirdi ama Bulgaristan'ın mukadderatıyla oynayamazdı. Kendilerini partilerinin ve hükümetin üstünde görme hevesindeki birkaç sivri akıllının eylemleri yüzünden vatani tehlikeye maruz bırakmaya kimsenin hakkı yoktu. Kendileri ancak hükümetin elinde bir alet olabilecekken bilakis hükümeti kendi ellerindeki bir alet gibi telakki eden bu adamların yakasına, kendileri için çizilmiş çerçevenin dışına çıktıkları anda hükümet tarafından yapılmalıydı. Makale bu noktada Bulgar Hükümeti'nin Valandovo hadisesiyle ilgisi olmadığına herkesin kani olduğunu tekrar vurguluyor ve o hâlde Bulgaristan'la oyun oynamak isteyenlerin kimler olduğu sorusunu tekrar soruyordu. Eğer hükümet failleri biliyorsa derhâl hepsini âleme ilan etmeli, bilmiyorsa da arayıp bulmalıydı. Makale daha sonra 1913'te azimsiz bir hükümetin idaresinde olduğu gibi (herhâlde II. Balkan Savaşı dönemine ait olaylardan bahsediliyor) 1915 senesinde de mesuliyeti haiz olmayanların ülkeyi bir felakete sürüklemesinden bütün ahalinin korktuğunu ifade ediyordu. Valandovo'da faaliyette bulunan çetenin iyi silahlandırılıp hazırlanmış birkaç yüz Türkten meydana geldiğine dair kuvvetli rivayete dikkat çeken makale bu çetenin bölgede ne aradığı, Makedonya uğrunda savaşmak için kimin tarafından hazırlandığı sorusunu soruyordu. Eğer ortada Bulgaristan'ın geleceği için Bulgarlardan daha fazla gayret gösterdiğini ve Makedonseverlikte Makedonyalılardan daha ileride olduğunu iddia eden yabancı bir nüfuz varsa ona hitaben yüksek sesle şöyle denmeliydi: *"Bizi bize bırakınız. Zira Makedonya ile biz et ile tırnak gibi birbirimize merbut olduğumuz için onu sizin sevdiğinizden daha çok severiz. Eğer başka türlü mümkün olmazsa biz Makedonya için Sırbistan ile çarpışırız. Fakat müsadememiz sizin istediğiniz zamanda değil menfaatinizin bize emrettiği zamanda olacaktır. Ne vakit muharebeye başlayacaklarını ve kimin aleyhine harp edeceklerini Türklere gösterin ve onları o hususa mecbur edin"*. Valandovo hadisesinin rolünü Türkiye'nin savaşa çekilmesinde Goben zırhlısının oynadığı role benzeten ve Bulgaristan'ın buna ihtiyacı olmadığını ifade eden yazı nihayet Makedonya'nın Sırbistan'da kalan kısmının kendileri için önemli olduğunu ama Alman Kayzeri'nin damadı Yunan Kralı Kostantin'e bir telgraf emriyle verilen Makedonya'nın diğer kısmından da Bulgarların vazgeçmiş olmadıklarını hatırlatarak (ki burada Kuzey Makedonya'yı göstererek Bulgarları kazanma çabasının anlamsızlığına bir işaret vardır) sona eriyordu¹⁶².

Ama diğer taraftan saldırı Türk-Bulgar iş birliğinin gücünü ortaya koymuş, Sırp savunmasının zaafını göstermekte başarılı olmuştu. Sırp karşıtı yerel halk bundan cesaret alarak daha isyankâr bir hareket tarzı

¹⁶²BOA. HR. SYS. 2408-14, lef 1-3.

benimsedi¹⁶³. Ne var ki Sırplar kısa süre içerisinde Kuzey Makedonya'daki Bulgar ve Türk nüfusu üzerinde yeniden sistematik bir terör başlattılar. Bunun bir sonucu olarak bölgeden Bulgaristan'a 6.000'den fazla mülteci daha geldi¹⁶⁴.

Bundan sonraki aylarda Bulgarlar nihai bir karara varabilmek adına bir taraftan savaşın gidişatını dikkatle takip ederlerken diğer taraftan da her iki ittifak bloğunun Bulgaristan'a savaş sonu vaatlerini tartıya koydular. Bu noktada İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'deki başarısızlıkları önemli bir veriydi. Ayrıca Makedonya, Yunanistan ve Romanya toprakları üzerindeki emellerinin İtilaf devletleri tarafından karşılanmasının mümkün olmadığı da açıklığa kavuştu¹⁶⁵. Nihayet 6 Eylül 1915 tarihinde Bulgaristan ile Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında ittifak ve dostluk antlaşmaları ve Bulgaristan'ın kısa süre içerisinde Sırbistan'a karşı harekete geçmesini de öngören gizli askerî antlaşmalar imzalandı¹⁶⁶. Bulgarları bu antlaşmalara teşvik eden unsurlardan biri de Osmanlı Devleti'nin aynı gün imzalanan bir antlaşmayla Dimetoka ve Karaağaç'ı içeren Meriç kıyısındaki bir toprak parçasını Bulgarlara vermeyi kabul etmiş olmasıydı¹⁶⁷. Ekim ayında Bulgaristan nihayet Sırbistan'a savaş ilan ederek tarafsız pozisyonunun sonlandırdı ve İttifak cephesinde yerini aldı.

Sonuç

Teşkilat-ı Mahsusa'nın Makedonya harekâtı Balkan Savaşları'nın hemen ardından planlandı. Bu dönemde İTC'nin Bulgarlarla, Makedonya'nın muhtariyeti temelinde bir işbirliği geliştirmekteki amacı Batı Trakya'nın Türkiye'ye iadesi için zemin oluşturmaktı. Ancak harekâtın uygulama safhasına Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında, 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile imzalanan ittifak antlaşması sonrasında geçilebildi. Bu durum, söz konusu ittifakın küresel hedefleri doğrultusunda, harekâta Türk tarafınca iki yeni işlev yüklenmesi sonucunu doğurdu. Bunlardan ilki Bulgaristan'ı İtilaf devletlerinden iyice uzaklaştırarak Sırbistan'a savaş açmaya ve Merkez devletlere katılmaya zorlamak iken, ikincisi de bu ilk hedef gerçekleştiği takdirde Kuzey Makedonya'ya yönelik öngörülen Türk-Bulgar ortak askerî harekâtına zemin hazırlamaktı. Almanya ve Avusturya'ya verilecek kuvvetli bir askerî desteğin Osmanlı Devleti'nin geleceği için çok kritik olduğunu düşünen Harbiye Nazırı Enver Paşa, bunun ön şartı olarak Bulgaristan'ın müttefik olarak savaşa çekilmesine büyük önem veriyordu.

1914 yılı Eylül ortalarında başlatılan harekâtın ilk safhasında, 19 Ağustos 1914'te imzalanmış olan Türk-Bulgar ittifakına rağmen, Bulgar iş birliği Sofya Hükümeti'nin politik tereddütleri sebebiyle ancak kısmen sağlanabilmiş ve bu da TM çetelerinin ekim sonu itibarıyla Sırplar tarafından etkisiz hâle getirilmesini kolaylaştırmıştır. Bu ilk safhada TM çetelerinin bölgedeki propagandası Kuzey Makedonya Müslümanları üzerinde yine de etkili olmuş ve özellikle kısa süre içerisinde bölgeye yönelik Türk-Bulgar müşterek harekâtının gerçekleşeceğine dair vaat ahali arasında Sırp yönetimine karşı olumsuz bir tavır geliştirilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak söz konusu vadin gerçeğe dönüşmemesi kışkırtılan kalabalıkların Sırp yönetiminin yoğun şiddet kampanyasına maruz kalması ve Bulgar topraklarına kitlesel göçü sonucunu doğurmuştur.

Ortaya çıkan olumsuz tabloya karşın Enver Paşa harekâtı sonlandırmak yerine bilakis Bulgaristan'ın savaşa çekilmesi hedefi doğrultusunda ivmesini yükseltmeye odaklanmış, İMDÖ'nün daha fazla iş birliğine

¹⁶³Sahara, a.g.m., s. 402.

¹⁶⁴Minchev, a.g.m., s. 24.

¹⁶⁵Bülent Yıldırım, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", 20. Yüzyılda Türkiye-Batı İlişkileri, ed. Osman Okumuş, Fatih Tuğluoğlu, Cihat Yıldırım, Eğitim Yayınevi, Konya 2022, s. 200-202.

¹⁶⁶Besna Önler, *Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı İlişkileri (29 Eylül 1913-12 Ekim 1915)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2022, s. 176.

¹⁶⁷Ali Ata Yiğit, "Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Antlaşması", *Bilig*, sayı 63 (2012), s. 279.

yeşil ışık yakmasıyla da daha etkili Türk-Bulgar çete operasyonları gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1915 Nisan ayı başlarında Türk ağırlıklı yaklaşık 1200 kişilik Türk-Bulgar karma çete kuvveti tarafından gerçekleştirilen Valandovo hadisesi Kuzey Makedonya harekâtının hem zirve hem de son noktasını oluşturmuştur. Sırların büyük bir darbe aldığı bu hadisenin ardından Bulgaristan İtilaf devletlerinden daha da uzaklaşmıştır. Ne var ki Bulgaristan'ın savaşa ancak 1915 Ekim ayında girdiği düşünülürse Enver Paşa'nın söz konusu harekât vasıtasıyla Bulgaristan'ı savaşa çekme hedefinin gerçekleşmediği söylenebilir. Bulgaristan'ı Merkez devletler yanında savaşa girmeye teşvik eden esas amil İtilaf devletlerinin Sofya'ya savaş sonrası için verdiği vaatlerin Merkez devletlerin vaatleriyle kıyaslandığında yetersiz kalmış olmasıdır.

Öte yandan Eylül-Kasım 1913'te İstanbul'da yürütülen İTC-İMDÖ müzakerelerinde Talat ve Cemal Beylerin oynadığı başat rol dikkat çekicidir. Ancak TM'nin 4 Ağustos 1914'te Harbiye Nezareti'ne bağlanması ardından başlatılan Makedonya harekâtı tamamen Enver Paşa tarafından kontrol edilmiştir ve bu da teşkilata onun hâkim olduğunu teyit etmektedir.

Bir diğer önemli nokta Türk tarafının 1913 Sonbaharı'ndaki müzakereler sırasında harekâtı yürütmek üzere İMDÖ'nün mütekabili olarak kurduğu Türk İhtilâl Cemiyeti'nin TM'nin öncülü olduğu yolunda Vahdet Keleşyılmaz'ın öne sürdüğü görüştür. Bu makalenin ortaya koyduğu gibi Makedonya harekâtına Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra girilmiştir ve TİK'in rolünü Harbiye Nezareti'ne bağlanan TM üstlenmiştir. Keleşyılmaz'ın da ifade ettiği gibi bölgesel hedeflere sahip TİK'in yerini artık Türk-Alman ittifakının küresel amaçları doğrultusunda faaliyet yürütmek üzere tasarlanan TM almış gibidir. TM'nin başına Balkanlar'daki gayrinizami harp faaliyetlerinin başındaki isim olan Süleyman Askerî Bey getirilmiş olması ve yine Polat Safi'nin belirttiği üzere Makedonya harekâtına katılacak TM çete reislerine Süleyman Askerî Bey tarafından verilen talimatın Dünya Savaşı sırasında değişik coğrafyalarda faaliyet yürütecek TM mensuplarına verilen görevlerin küçük bir örneğini teşkil etmesi bu noktada dikkat çekicidir.

Makedonya harekâtı sırasında yaşananlar Enver Paşa ile Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal Bey arasındaki yaklaşım farklılığını belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bir tarafta Almanya ile ittifak kurma ve savaşa girme noktasında son derece kararlı bir Enver Paşa durmakta ve bunun karşısında da ne Bulgaristan'la ne de Almanya ile ittifaka sıcak bakmayan Mustafa Kemal Bey bulunmaktadır. Enver Paşa'nın harekâtın bölgenin Müslüman ahalisine getirdiği felaketlere pek kulak asmaması da meseleye benimsediği üst politika açısından bakarak ahalinin çektiği acıları olağanüstü durumların olağan sonuçları olarak görme eğilimiyle açıklanabilir. (Bunun çağrıştırdığı bir olay askerlerin yetersiz donanıyla gönderildiği Sarıkamış harekâtıdır).

Makedonya harekâtı sırasında Enver Paşa'nın sergilediği tutum, 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile imzalanan ittifak antlaşmasının ardından Enver Paşa'nın Rusya ile bir ittifak kurmak için yaptığı girişimin tamamen dikkat dağıtma ve zaman kazanma amaçlı olduğuna dair kuvvetli bir kanıttır. Her şey Enver Paşa'nın Almanya ile ittifak konusunda son derece kararlı olduğunu göstermektedir.

Dikkat çekilmesi gereken bir husus da şudur: Balkan Savaşları esnasında Makedonya Müslümanlarının çektikleri acılar üzerinde epeyce durulmuştur. Ancak Makedonya Müslümanlarının Balkan Savaşları ve sonrasında içinde bulundukları hâletiruhiye, sergiledikleri tutum, Sırp ve Yunan yönetimleriyle ve diğer etnik-dini unsurlarla ilişkileri, toprağa ya da Osmanlı Devleti'ne bağlılık söz konusu olduğunda sergiledikleri tavır (ki bu noktada Sırlardan iyi muamele gördükleri hâlde büyük riskler alarak Türk çetelere katılan insanların durumunu tartışmak ilginç olacaktır) gibi konular hâlen araştırmaya değer konular olarak durmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Murat Aydoğdu (Dr. Öğr. Üyesi)
Author Details	¹ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
	0000-0001-6857-1211 ✉ murat.aydogdu@istanbul.edu.tr

Kaynakça | References

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti/Sofya Sefareti (HR. SFR. 04..) 281-76, 418-19, 879-31, 879-40, 879-46, 881-54.

Hariciye Nezareti/Siyasi (HR. SYS.) 2404-25, 2408-14.

Kitap ve Makaleler

Alikoç, Fethi, *Balkan Komitacılarından Behçet Ziya Vardar'ın 1914 Makedonya Hatıratı (Hatıratın Hatırlattıkları-2014)*, Buhara Yayınları, İstanbul 2015.

Aydoğdu, Murat, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Kuva-yı Milliye'ye Yahya Kaptan*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2023.

Balkan, Fuat, *Komitacı: BJK'nın Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, haz. Turgut Güner, Güner Yayınları, İstanbul 2008.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele, I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.

Cemal Paşa, *Hatıralar*, haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Demirbaş, H. Bülent, *Batı Trakya Sorunu*, Arba Yayınları, İstanbul 1996.

Denker, Arif Cemil, *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa*, yay. haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, tarihsiz.

Ertürk, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, haz. Samih Nafiz Tansu, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.

Gotsev, Dimitir, *Национално-освободителната борба в Македония 1912-1915*, Издателство на Българската академия на науките, София 1981 [Makedonya'da Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1915, Bulgaristan Bilimler Akademisi Basımevi, Sofya 1981].

Güneş, Gönül, "Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXIX, sayı 85 (2013), s. 101-130.

Hacısalihioğlu, Mehmet, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020.

Keleşyılmaz, Vahdet, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal", *Türkler Ansiklopedisi*, XIII, 316-320.

Ketzoyevic, Dragiša İ., "„Рушење” мостова на Вардару — една дипломатска превара 1914", *Вардарски Зборник*, V, (2006) ["Vardar'daki Köprülerin 'Yıkılması'- 1914'te Diplomatik Bir Sahtekarlık", *Vardarski Zbornik*, V, (2006)], s. 105-125.

Minchev, Dimitar, "The Gallipoli Operation and Bulgarians' Entry Into the War", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, XIV, 2015/1-2, sayı 27-28 (2016), s. 23-26.

Narınç, Ökkeş, *Bulgar Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2020.

Önler, Besna, *Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı İlişkileri (29 Eylül 1913-12 Ekim 1915)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2022.

Perin, Celal, *Nevrekoplu Celal Bey'in Hatıraları: Batı Trakya'nın Bitmeyen Çilesi*, Arma Yayınları, İstanbul 2000.

Protic, Stojan M., *The Aspirations of Bulgaria*, (Sırpça'dan çeviri), Simpkin-Marshall-Hamilton-Kent & Co., Ltd., London 1915.

Reiss, R.A., *The Comitadji Question in Southern Serbia*, Hazell, Watson & Viney, London 1924.

Safi, Polat, *The Ottoman Special Organization – Teşkilat-ı Mahsusa: An Inquiry Into Its Operational and Administrative Characteristics*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2012.

Sahara, Tetsuya, "The Bulgaro-Ottoman Anti-Serbian Activities After The Balkan Wars, With Documents Recently Found At The Turkish Military Archive", *The Balkan Wars 1912/1913: New Views And Interpretations*, ed. Srdjan Rudic, Miljan Milkic, The Institute of History, Belgrad 2013, s. 393-406.

Sancaktar, Fatih Mehmet, "Ali Fethi (Okyar) Bey'in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1913-Aralık 1917)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII, sayı 81 (2011), s. 577-602.

- Shaw, Standford J., *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu I: Savaşa Giriş*, çev. Beyza Sümer Aydaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Sheperd, David, *Relations Between Yugoslavia and Bulgaria, 1918-1941*, Durham University, Master of Arts Thesis in History, Durham 1968.
- Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914), yay. haz. Ahmet Tetik, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- Stoddard, Philip Hendrick, *Teşkilat-ı Mahsusa*, çev. Hediye Lale Birsaygılı, Yarın, İstanbul 2014.
- Şimşek, Nurettin, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askerî Bey: Hayatı, Siyasi ve Askerî Faaliyetleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Şimşeker, Somer Alp, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İstihbaratı: İkinci Şube Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul 2022.
- Tasić, Dmitar, "Gallipoli Campaign of 1915 and Serbia- Correlations, Significance and Implications", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2016-I, sayı 29 (2019), s. 19-30.
- Tekir, Süleyman, *Süleyman Askerî Bey: Teşkilat-ı Mahsusa'nın İlk Başkanı*, Kronik Kitap, İstanbul 2022.
- Tetik, Ahmet, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi I: 1914-1916*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Tsipuşev, Kotse, *19 Година въ Сръбските Затвори-Спомени*, Св. Климентъ, София 1943 [Sırp Cezaevlerinde 19 Yıl – Anılar, St. Clement, Sofya 1943].
- Uras, Şükrü, *Yahya Kaptan*, Akba Yayınevi, İstanbul 1968.
- Yeni, Mustafa, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İstihbarat Topluluğu", *Türk İstihbarat Tarihi*, ed. İsmail H. Demircioğlu, Ahmet Özcan, Namık Çeçen, Yücel Yiğit, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2024, s. 637-710.
- Yıldırım, Bülent, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", *20. Yüzyılda Türkiye-Batı İlişkileri*, ed. Osman Okumuş, Fatih Tuğluoğlu, Cihat Yıldırım, Eğitim Yayınevi, Konya 2022, s. 189-223.
- Yiğit, Ali Ata, "Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Antlaşması", *Bilig*, sayı 63 (2012), s. 271-288.
- Yiğit, Yücel, "The Teşkilat-ı Mahsusa and World War I", *Middle East Critique*, XXIII, sayı 2 (2014), s. 157-174.
- _____, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın İlk Başkanı Süleyman Askerî Bey'in Portresi", *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, sayı 22 (2015), s. 65-83.
- _____, "II. Balkan Savaşı'nda Süleyman Askerî Bey", *Balkan Tarihi I*, ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, Ankara 2016, s. 355-380.
- Yüksel, Çağdaş, *Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2020.